

מאזרזת הישבת

שע"י המכון התורני ירושלים

האיזנו - תשפ"ד | גליון 81 | עורך ראשי: הרב נעם יעקובי שליט"א

מאת א.פ.

קודם לבן חבירו, דאפשר דאין קודם לבן חבירו אלא היכא דנתחייב באביו, אבל גבי בת דליכא למימר הכי, לא. והנה, מדכתיב "זקניך" בלשון רבים, וכן "ויאמרו לך", דהיינו שמסירת התורה הולכת גם דרך זקניך, שהרי כתוב בלשון רבים, ומכאן על כרחך דגם "אבי האם" נמצא במצוה, שהרי אחרת לא משכחת לה שני זקניך. (ועיין בש"ך י"ד סי' רמ"ה ס"ק א' דהוא הדין בן בתו, וכן כתב בתשובות חכם צבי בסוף סימן ע').

אבל אפשר לפרוץ הראיה, דהנה כתב שם ה"כסף משנה" דנראה לו פשוט דבן בן בנו קודם לבן חבירו, ומה שכתב הרמב"ם בן בנו הוא הדין לבן בן בנו. והנה, אם ננקוט דהחייב ללמד תורה הוא גם לבן בן בנו, אם כן יש לומר דלכן כתיב "זקניך" בלשון רבים, אף שהסבא מצד האם אינו מחויב ללמד את נכדו, אבל הן הסבא והן הסבא רבה חייבים ללמד את נכדם - נינם, ולהכי כתיב זקניך בלשון רבים, דזקניך לא קאי על אבי האב ועל אבי האם, אלא על אבי האב ועל אבי האב. והנה, אפשר שאין לנו ראייה ברורה אם הכתוב אתא לאשמועינן סבא מצד האם או סבא רבה, אבל לאחד מהצדדים מיהא יש ראייה, או שיש ראייה לסבא רבה או ראייה לאבי האם שהרי "זקניך" כתוב בלשון רבים, ועל כרחך איירי בשנים.

(הגאון רבי צבי רוטנברג שליט"א, מלוקט מספר יקרא דאורייתא)

האם סבא מצד האמא חייב ללמד תורה לנכדו נאמר בפרשה (לב, ז): "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך". ומפרש רש"י: זקניך אלו החכמים. וכן ביאר בתרגום יונתן בן עוזיאל "ובספרי נביא". אבל באונקלוס תירגם זקניך ויחוי לך סביך, וכן משמעות האבן עזרא, יעויין שם.

והנה, "אביך" כתוב בלשון יחיד ואילו "זקניך" בלשון רבים, ולכאורה הטעם, כי אבא יש רק אחד, אבל סבים יש לפחות שנים, מצד האב ומצד הבן. וזה דבר פשוט, שהרי כן כתיב בקרא, אבל מדבר זה ניתן ללמוד חידוש, דהנה איתא בקידושין דף ל, תניא "ולמדתם אותם את בניכם" אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין תלמוד לומר "והודעתם לבניך ולבני בניך". אמר רבי יהושע בן לוי, כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב.

נפסק ברמב"ם בפרק א מהלכות תלמוד תורה ה"ב, כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים. אם כן למה נצטוו על בנו ובן בנו, להקדים בנו לבן ובן לבן חבירו. וכתב שם ה"כסף משנה", והא מספקא לי אי "בן בתו"

רגע אחד של תשובה

"האם עשית מעשה טוב שבעברו ירד גשם?!", שאלו רבי אבהו. השיב פנטקקה: "פעם הגיעה אלי אשה שבעלה נתפס על ידי השלטונות ונכלא בבית האסורים, ולא היה לה די כסף כדי לפדותו, וביאוושה רצתה להשכיר עצמה לזנות כדי להשיג את הממון החסר. כשראיתי כך, מכרתי את מטתי ואת המצע שעליה, נתתי לה את הכסף ואמרת: 'לכי ופדי את בעלך ואל תחטאי'. אם כך, ראוי אתה שירד על ירך גשם", אמר רבי אבהו. לכאורה, עם כל הכבוד למעשה הטוב שעשה הרשע הזה, הרי רבי אבהו וכל החכמים והאמוראים מופלאים בצדקות ובחסידות פי כמה וכמה ממנו, ואם כן כיצד יתכן שהם מתפללים על הגשם ואינם נענים, ודוקא הוא נענה רק בגלל מעשה טוב אחד שעשה?

אומר רבי אליהו דסלר זצ"ל בספרו "מכתב מאליהו": כל אדם שעושה מצוה, חש הרגשה טובה וסיפוק על המצוה שעשה. במקרה של פנטקקה, הוא עשה מצוה, ולא יחס לה כל חשיבות, עד שהוא בעצמו שכח ממנה, וכשרבי אבהו שאל אותו מה מעשיו, הוא השיב שהוא בעל עבירות נוראות. מצוה כזו שהאדם אינו חש סיפוק על עשייתה כלל, ושיש בה הצנע לכת לא רק כלפי אחרים אלא גם ביחס לאדם עצמו, יש בה עוצמה כה חזקה. עד שבזכות מצוה כזו היה כח בתפלתו של אדם רשע לעורר רחמים על כלל ישראל ולהוריד גשם בזמן של חרון אף.

אין לנו הבנה מה כוחה של מצוה אחת, של הרהור תשובה אחד. כל חיזוק וכל התרוממות שאדם מתחזק ומתרום, פועלים דברים נפלאים לאדם עצמו ולכלל ישראל, ואם כן שומה עלינו לנצל את הימים הגדולים הללו ולחפש להתחזק בכל דבר שהוא.

הגמרא (שבת קנא, ב) אומרת: "המעצים עיני המת עם יציאת הנפש, הרי זה שופך דמים". והדבר תמוה, הרי הגוסס הזה ימות בכל מקרה בעוד רגע, ומדוע מי שעצם את עיניו נקרא 'רוצח' וחייב מיתה? מתרץ רבי לייב חסמן זצ"ל בספרו "אור יהל": גם ברגע הזה הגוסס יכול לשוב בתשובה, מפני שעל אף שאינו יכול לדבר ואינו מסוגל לקרוא אפילו קריאת שמע, עדיין הוא יכול להרהר הרהור קל של תשובה. נמצא שמי שעצם את עיניו - מנע ממנו את אותה תשובה. החיזוק הקל שבקלים וההתרוממות הקטנה ביותר יקרים ביותר בעיני הקב"ה, עד שמי שמונע אותם מאותו גוסס, מכנה בתאר 'רוצח'. בירושלמי (תענית א, ד) מובא סיפור מדהים על כוחה של מצוה אחת: בתקופתו של רבי אבהו היתה עצירת גשמים, יושבי הארץ התפללו, ערכו צומות ותעניות, אך הגשם מאן להופיע. ישב רבי אבהו ובכה ואמר: 'רבונו של עולם אנחנו צריכים גשם', ואז הודיעו לו משמים בחלום שאם אדם ששמו פנטקקה יתפלל על הגשם - הבצרת תעצר, וירדו גשמים. בא רבי אבהו לאותו אדם, וביקש ממנו להתפלל על הגשם. הוא כמובן הופתע שדוקא ממנו מבקשים להתפלל, אך עשה כדברי רבי אבהו, ובאותו הרגע שהתפלל מיד נפתחו ארובות השמים, ומטרות עז החלו לרדת.

"אמר נא לי ידידי, מה מעשיך?", שאל אותו רבי אבהו. "אומר לך את האמת, כבוד הרב", השיב פנטקקה. "בכל יום אני עובר על חמש עברות חמורות, ולכן הכינוי שלי הוא 'פנטקקה' שפרושו ביוונית חמש: אני שוכר פרוצות, מנקה ומיפה את התאטרון שמשעשע אותן כדי שלא יהיה להן משעמם, מכניס את בגדיהן לכביסה, מטפח ומרקד לפניהן, ואף מנגן להן בכלי זמר" - יהודי שעושה את הדברים השפלים ביותר שקיימים עלי אדמות.

ד' אמות של הלכה

בענין עונג ביום הכיפורים (מתוך ספר "ברכת כהן" להגאון רבינו שמואל ברוך הכהן דויטש שליט"א הי"ו)

מחוייב לקדש, ו"במשנה ברורה" לא הביאו לדינא ורק ציינו ב"שער הציון".

וגם מדברי הרמב"ם לכאורה נראה מוכח דלא כ"צמח צדק", דהנה בפסחים (נג, ב) אמרינן דאף במקום שנהגו שלא להדליק נר ביום הכיפורים מ"מ כשחל בשבת מדליקים, ויעויין רמב"ם (שלהי הלכות שביבת עשור) שנתן טעם לדבר "שהדלקת נר בשבת חובה". ולכאורה יפלא הלא גם מחמת יום הכיפורים הוא מחוייב בכיבוד וכדכתיב "ולקדוש ה' מכובד", וא"כ מה בין יום הכיפורים גרידא ליום הכיפורים שחל להיות בשבת.

וצריך לו עפ"י דברי הרמב"ם (פרק מהלכות שבת ה"א) דהדלקת הנר חובתה היא עונג ולא משום כיבוד, וכמו שכתבו הג"ר צדוק הכהן מלובלין (קונטרס שביבת השבת) ומרן רי"ז הלוי בספרו טעם לדבר משום שעונג שייך רק בשבת עצמה, ורק כיבוד שייך בערב שבת, וכבר קדמם בסברא זו בביאור הגר"א (תקכ"ט), [במ"ש הרמב"ם דאסור לאכול בערב שבת ויו"ט דזהו בכלל הכבוד וז"ל: "לשון הרמב"ם פרק ל' משבת וכו' וישנתפרשו ע"י הנביאים כבוד ועונג שנאמר "וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד" איזהו וכו' שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה וכו' ורוצה לומר עונג הוא בשבת וכבוד הוא בערב שבת וכן כסות נקיה וכו' ע"ש וז"ש בשבת עונג וביום כפור כבוד לבד", עכ"ל], ולכך ביום הכיפורים דאין בו חיוב עונג אינו מחוייב בהדלקת הנר, ורק כשחל בשבת צריך להדליק מחמת השבת.

והשתא לפי דברי ה"צמח צדק" דביום הכיפורים שחל בשבת אינו מחוייב בעונג גם מחמת השבת יקשה טובא מאי טעמא מחוייב להדליק הנר והא אינו מחוייב בעונג, וצ"ע. ולאחר זמן מצאתי שקדמנו בזה בספר "ציונים לתורה" (סי' ל"ח דף מ"ב) עיי"ש דברים נכבדים השייכים לענין זה, ועיי"ש במפתחות מה שהוסיף, ועיי"ן גם ב"אור שמח" (פ"ד מהלכות עבודת יוה"כ פ"ה"א) שפסק לגבי חולה ביום הכיפורים שלא יקדש משום דיום זה ציוויו יום ענות אדם נפשו, ואף כשחל בשבת.

ידועה קושיית העולם, דלריש לקיש דס"ל (יומא עב, ב) דחצי שיעור מותר מן התורה, אם כן הדין נותן דביום הכיפורים שחל להיות בשבת יאכל אדם כזית פת כדי לקיים מצות אכילה בשבת, דהא אינו עובר בזה על איסור אכילה ביום הכיפורים דשם השיעור הוא בככותבת.

ובשו"ת "צמח צדק" כתב לתרץ דמסתבר דיום הכיפורים כשצויה בו תורה על העינוי, הפקיעתו מפרשת עונג ואינו מחוייב בו על העונג אף מחמת השבת.

ויש לציין דהנה בשו"ע (סי' תרכ"ד ס"ג) נפסק שאין מברכים על בשמים במוצאי יום הכיפורים שחל להיות בשבת, דהבשמים באים מחמת הנשמה יתירה וביום הכיפורים דמתענים בו אינה נמצאת, ויעויין "מגן אברהם" (רי"ס רצ"ז) שכתב דמ"מ המתענה תענית חלום בשבת מברך במוצאי שבת על הבשמים ונתן טעם לדבר, הואיל ובליל שבת לא נתענה.

ועיי"ן "גינת ורדים" [הספרדי] שצויין שם בשע"ת ובהגאון רבי עקיבא איגר (סי' תרכ"ד) שנתן טעם אחר. והנה לדברי ה"צמח צדק" אפשר לומר בפשיטות דדוקא ביום הכיפורים שהוא מופקע בעצמותו מהעונג לא ניתנה הנשמה יתירה, משא"כ בתענית חלום שהיום הוא בר עונג ורק איסור אכילה איכא ניתנה בו נשמה ומברך על הבשמים, ואפילו לפי מה שכתב רש"י בביצה (טז, א) דנשמה יתירה היינו "רוחב לב למנוחה ושמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו", [שדבריו הם מקור דברי השו"ע וכמו שציי"ן הגר"א] מ"מ נראה דג"כ קיים החילוק הנ"ל, דהא נראה פשוט דאילו אינו יכול לאכול מחמת שסגור בחדר, לא נימא דלא תינתן לו הנשמה יתירה משום שדוקא כשהיום מופקע מזה הוא דאמרינן הכי א"כ שפיר אפ"ל כדברינו.

אמנם דעת הגאון רבי עקיבא איגר אינה כ"צמח צדק" שכתב בגליון שו"ע (תרי"ח) שחולה האוכל ביוה"כ"פ מקדש דהוה קידוש במקום סעודה, ולפי דברי ה"צמח צדק" יש מקום עיון בזה, דהא חזינן דביום הכיפורים גרידא גם לדידהו אינו מקדש, והיינו משום דזהו יום של עינוי וא"כ גם כשחל בשבת כיון דאין חיוב עונג מחמת השבת אינו

לצאת מהימים הנוראים עם 'משהו' ביד

הימים הנוראים, ראש השנה, יום הכיפורים - אלו ימים גדולים ונשגבים! כשיהודי נכנס לימים הנשגבים הללו, הוא כמו כהן גדול שנכנס לקדש הקדשים, בפחד ובאימה, בחיל וברעדה.

האדם שעובר את כל הימים הנשגבים הללו אינו יכול להרשות לעצמו להשאיר כמות שהיה לפני כן, ואם לא זכה לצאת עם השגות גדולות לפחות יצא עם משהו קטן, העקר שלא יצא בלא כלום!

אם הוא לא יצא עם שעיר ופר, עם קטרת, אם לא יצא עם כפרה - לפחות שיצא עם כף, עם מחתה, העיקר שיצא עם 'משהו' ביד. ("שש באמרתך")

ארבע פעמים נכנס הכהן הגדול לקודש הקדשים ביום הכפורים, בפחד ובאימה בחיל וברעדה. פעם ראשונה - כדי להקטיר קטורת, פעם שנייה - להזות את דם הפר, פעם שלישית - להזות את דם השעיר, ופעם רביעית, בסוף היום - להוציא משם את הכף ואת המחתה.

לשם מה היה הכהן הגדול נכנס לקודש הקדשים להוציא משם כף ומחתה?

רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל אמר, שאצל הקב"ה יש רק כלים מלאים, לכן אין להשאיר כלים ריקים בבית המקדש. כלי שהתרוקן מהקטורת - צריך להוציאו ממקומו.

ושמעתי לבאר בשם האדמו"ר רבי מאיר מאמשינוב: אלו,

כ"ה אלול תקמ"א: רבי יחיאל מיכל ב"ר יצחק זצוק"ל המגיד מזלאטשוב, בעל "מים רבים"

דרדקי בעירו, עובד את עבודת הקודש בחיל ורעדה, מתחבב על תושבי העיר, על פרנסיה ורבניה, פשוטי העם ולמדניה, ואף חכמי הקלויז המפורסם ובראשם הגה"ק רבי חיים מצאנז צוק"ל חיבבוהו וקירבוהו, על אף שידעו כי דעתו נוטה לדרך החסידות ומתנהג כמותם.

באותה תקופה בבוא רבינו לראשונה אל הבעש"ט, להסתופף בצילו ולהתחמם לאור קדושתו ותורתו, קירבו הבעש"ט, וקרא עליו הפסוק: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך ה'..." ואז בישרו הבעש"ט כי בשמים הוכרז שיהיה מגיד משרים בישראל לקרב לב ישראל לאביהם שבשמים.

רבינו עבר להתגורר בזלאטשוב שם שימש כמגיד משרים, ומשם נקבע שמו הקדוש לעולמים כ"המגיד מזלאטשוב". אף אחרי שעזב את בראדי המשיך רבינו להגיע לעיתים תכופות לבקר בעיר זו. ויצא מזלאטשוב ויחנה בקאלקי, אף שם פעל כמגיד משרים, מקרב לב ישראל לאביהם שבשמים, גם נודד מעיר לעיר בשאר מושבי בני ישראל דורש לפנייהם ומוכיח אותם, מדריכם ומכוונם לתורה ולמעש"ט.

ויסע מקאלקי ויחנה ביאמפולי, שם חי ופעל במשך שנים רבות עד יומו האחרון.

סיפורי נפלאות רבות ונוראות מסופרים על רבינו זיע"א, על עיני הפקוחות, על הצלה שהציל מאיסור חיתון של אח ואחות, על תיקוני נשמות וגלגולים, על צדקותיו ותפלותיו שהיו מעלות את תפילתם של בני ישראל, על קדושתו ועבודתו, על דרשותיו והחזרת יהודים בתשובה, על מעשיו הטובים ועל עזרתו לדל ולשבורי לב וגם על ניסיונותיו שעמד בהם, כל אלו העלו את מעמדו בעיני העם, גדולים כקטנים, פשוטי עם ומנהיגיו.

לא רבים היו שנותיו של רבינו עלי אדמות, לא זכתה הארץ שרבינו יתהלך עליה בימי זקנה ושיבה, בטרם עת בשנת ה"ה עלה רבינו בסערה השמימה.

אם כי שנותיו לא ארכו, ימיו היו ארוכות ומלאות, יום יום ועבודתו הקדושה, יום יום והתעלותו, כאשר אמנם רבינו מתהלך על האדמה אך כולו מתנשא אל על, כולו דבוק בא"ל עליון.

בשנותיו האחרונות לא השאירוהו בניו ותלמידיו יחידים, חייבים היו לפקוח עין לשמור כי דבקותו לא מונצח - ובראותם כי דבקותו גוברת וכולו מופשט מעלמא הדין, היו מעוררים אותו ומבטלים אותו במעט מהדבקות.

שנת תקמ"א (ולאחרים, תקמ"ו - אך אינו עומד במבחן המציאות) שלהי השנה, בשבת פר' נצבים וילך עשרים וחמשה לחודש אלול, שעת "רעווא דרעוין", רבינו נמצא לבדו בחדרו, כולו אחוז שרעפים, דבוק הוא בתכלית, מתרוצץ הוא ממקום למקום ופיו ממלל "בהאי רצון אסתליק משה" - בתו הרבנית שומעת זאת מחוץ לחדרו, אחוזת פחד ובהלה רצה היא לאחיה רבי יצחק, ממחר הוא להיכנס לחדר, לעורר את רבינו ולבטל מעט מדביקותו, מתקרב הוא לרבינו, אך כבר איחר, רבינו נופל עליו כשהוא קורא את פסוק היחוד "שמע ישראל", ובמילת "אחד" מתדבק הוא ביחידו של עולם, ונשמתו עולה בסערה השמימה.

בעיר בה התגורר בשנים האחרונות - יאמפאלי - נטמן ארון הקודש.

ראשי פרקים מתולדות רבינו המגיד הקדוש מזלאטשוב זיע"ע: נשמה גדולה, חצובה ממקום עליון, זכה וברורה, מבהיקה וזוהרת, ירדה לעולם הזה להאיר תבל ומלואה בסביבות שנת תפ"ו.

נשמה זו, אשר הורתה בקדושה, כאשר מאות בשנים לפני ירידתה לעולם זיכרו אבותיו את המעבר, קדשו את הדרך, מירקו כל שמץ פסולת ודמיון לכלוך וכתם, ומי לנו גדול מהפוסק הגדול רבי שלום מרדכי הכהן שברון צוק"ל - המהרש"ם מברזען, שכותב: ... מי לא ידע גודל קדושתו ועל מי לא נגה אורו, והרה"ק ציס"ע ר' אורי מסטרליסק זצ"ל העיד עליו שהיה דור עשירי בעלי רוח הקודש, וכי אביו הוא א"ז הרה"ק אור עולם ר' איציקל מגיד דק"ק הארחוב ודראהביטש זצ"ל תיקן אלף גלגולים טרם שהביא נשמת בנו הנזכר לעוה"ז.

עיר בראדי היתה ערש הולדתו של רבינו, לאביו הקדוש, הצדיק רבי יצחק, המכונה ר' איציקל דרוהביטשער, שהיה מיחידי סגולה שבדור, הוא הגבר אשר מלאכים ושרפים חלו מפניו ואשר ברבות הימים התקרב למן הבעש"ט זיע"ע.

יחיאל מיכל הנער הצעיר חונך על ברכי אביו הקדוש לחיי תורה וקדושה, וכך בצניעות ובהסתר מתעלה הנער במעלות התורה והקדושה עד שמגיע לפרק "האיש מקדש". ואביו יוצא עמו לכפר הסמוך לעיר שדה לבן, שם מתגורר יהודי בעל יקב, ר' משה שמו, אליו פנה ר' איציקל בבקשה להשתדך אתו, להשיא את בתו הצנועה רעכיל לבנו.

זוגתו זו הצנועה רעכיל, אף היא היתה עזר למגיד, אשה גדולה מבנות עלייה - עליה הגיב הצדיק רבי ישראל מרוזין זיע"ע: המגיד מזלאטשוב, זוגתו בת למחזיק אחוזה בכפר (אראנדער) היתה, וי"א שהבנים שלה, שנקראו חמשה חומשי תורה היו בזכותה.

בתקופה זו אף קבע לעצמו חדר התבודדות, שם בילה אלף ימים ברציפות. לא יצא מדירה זו במשך אותם ימים ולא שח שיחה עם איש, ורק לחם צר ומים לחץ, ההכרחי לקיום הגוף, אכל, ממה שהביאה לו זוגתו הנאמנה.

לאחר תקופה זו של אלף ימי התבודדות יצא רבינו מדירתו זו, ואף קבע מקום לתפלתו בבית המדרש, מקום תפלת הציבור - אך הוא בדרכו, תפלתו ברתת וזיע, כל עצמותיו תאמרנה, בהתלהבות ושאגה, כולו אומר התפשטות הגשמיות בשפכו שיח בפני אביו שבשמים - מנסים אברכים מסוימים בעיירה ללעוג לו ולהציק לו, עד שאחד מבני החבורה הזו נכווה ונעקץ בעקיצת עקרב של תלמידי חכמים, ושאר בני דורו חרדו ויראו לנפשותיהם.

פרסומים שבהם נתגלה מעט מאורו של רבינו היו למורת רוחו - שואף היה לעבוד את בוראו בדחילו ורחימו בלי שיבחין בו אדם כלשהו, הוא היה עובד עבודתו רק בינו לבין קונו, בשלב מסויים עוזב הצדיק הנשגב את מקום מגוריו בכפר סמוך למעון חמיו, ועובר לבוריסלוב, שם אין איש מכירו ויודעו, נסתר הוא לחלוטין, נראה הוא ממש כאדם פשוט כשאת "דירתו" קובע הוא בבית המדרש מאחורי התנור.

כדרכם של הרבה מצדיקים הנסתרים בדורו וכדרך רבו הבעש"ט זיע"א עסק אף הוא כמלמד דרדקי, בתקופה זו שבין הסתר ופרסום, העלם והתגלות.

מבוריסלוב חזר רבינו לעיר מולדתו, בראדי, ממשיך לעסוק כמלמד

ז"כר ימות עולם" (דברים לב, ז). קשה, למה צריך לזכור הימים. אלא הכלל כשאדם עושה עבירות ח"ו אז הימים אינם ראויין ונראים, כמו שנאמר (תהלים עח, ג) "וַיִּכַּל בְּהֶבֶל מִיָּמָהּ" וגו', אבל כשאדם עושה מצוות אז הימים נראים וחשובים בעיניו, וכל יום ויום נראה לו כמו עולם, והנה כשתעשה תשובה אז יהיה הימים עולם, ובא לציון גואל אמן.

(תורת המגיד מזלאטשוב)

ג' תשרי תרפ"ט: הגאון רבי נפתלי צבי ב"ר משה טרופ זצוק"ל, בעל "חידושי הגרנ"ט"

רק כאן מצא פורקן לנפשו הסוערת בתורה. הוא נקשר לרבו זה בקשר של קיימא. עלה ונתעלה והגיע לפסגת ההצלחה התורנית. הישיבה הסלובודקאית היתה שייכת לתנועת המוסר של הגה"ק רבי ישראל מסלנט, היא נקראה על שמו "כנסת ישראל", והלך רוחו של מייסד התנועה היתה ספוגה בכותליה. הישיבה התנהלה על ידי הגאון הצדיק ר' נתן צבי פינקל - ר' נטע הירש, או כפי שכונה בעולם הישיבתי "דער אלטער" - "הסבא", אשר גם הוסיף מדיליה בתנועה המוסרית שיטות חינוך מיוחדות ומרתקות. הבחור הגרודנאי התחבב מהר גם על הסבא ראש הישיבה עד שבשנת תרנ"ג בחר בו כחתן לבתו.

אחרי נשואיו המשיך ללמוד בישיבה, שם - לכאורה הוא נמצא בפסגתה. משרת הר"מ בוודאי ממתנת לו, אך הנה וקרהו אסון: כמה חדשים בלבד אחרי הנישואין חלתה זוגתו הצעירה בתו של ראש הישיבה, והיא נפטרה לבית עולמה. לפניו, עולמו חשך עליו, אך הוא מצא ניחומים בהתמסרות כפולה לתלמודו ובהרצאת "חבורות" לפני חבריו.

מרבץ תורה לעדריים

צדקתו וגאונותו של הגרודנאי נודעו בשערים - שערי תורה, וכשנה בלבד לאחרי פטירת זוגתו השתדך שוב עם בתו של הצדיק הנודע, גדול העסקנים ביהדות ליטא בימים ההם, רבי אליעזר יעקב חווס מעיר יאנישוק.

הנישואין התקיימו בעיר משפחת הכלה במעמד כל גדולי ראשי הישיבות שבדור, ביום י"א תמוז תרנ"ה, שכן רבי אליעזר יעקב ראה את עצמו בנשואי חתנו זה כאחד שזכה בשלל רב, והוא ביטא את שמחתו זו "ברוב עם הדרת מלך. פיו לא פסק מלהודות לה' על כי נפל בחלקו להיות חותנו של גאון וצדיק כר' נפתלי, ועוד בהזמנה לחתונה אשר שיגר לקרובו הגאון ר' אליהו מאיר פייבלזון רבה של קופישאק ומחבר הספר "נצח ישראל" - אשר לימים נשא בנו את נכדת המזמין בתו של רבנו - הוא כותב: "תהילה לה' שזיכני לחתן לבתי שאינו מסוגל כי אם להיות גדול בישראל! ויבואו בברית הנשואין ביום י"א תמוז תרנ"ה, ויקבעו את דירתם בעיירה יאנישוק אשר בפלך שאבלי".

אחרי נשואיו חזר האברך ר' נפתלי לבית מכורתו בקלם, שכאמור התגבשה שם קבוצה גדולה של אברכים מופלגים בתורה ועובדי ה' בטהרה.

מעתה גם התמסר האברך הרבה לרכה של תנועת המוסר, וישת לרוויה מבארותיה וכל שיטותיה, ואלה עמדו לו אחר כך בשנים אשר דלה והשקה לאחריים והרביץ תורה לתלמידים, שכן רק אחרי ארבעה שנים בקלם, כבר נקרא כבוד לשמש כראש הישיבה לצעירים "אור החיים" בסלובודקא.

מייסד ישיבת "אור החיים" הגה"צ ר' צבי לויטן קרא לפניו את רבי נפתלי והעניק לו כעין 'בעלות' על ישיבה זו להנהיגה ולעשות בה כטוב בעיניו. ואמנם מן הימים הראשונים שרבי נפתלי הגיע לשם נכרכו אחרי עשרות בחורים צעירים ויהי להם כאב ופסיון, שכן כדרכו לא הסתפק בהרצאת שיעורים אלא שימש להם גם כמחנך ומדריך בדרכי החיים, ספסלי בית המדרש נתמלאו חיש מהר והורים רבים שהתדפקו על דלתי הישיבה נאלצו לשוב ריקם מחוסר מקום.

ביום י"ג ניסן שנת תרל"א, נולד רבנו להוריו אביו הגאון רבי משה ואמו הצדקנית מרת נעשה, אשר כאחד נודעו והצטיינו באהבת תורה עמוקה ובמעשי חסד מופלאים. ואמנם קיים האב בבנו החכים "מצוה בו יותר מבשלוהו" והוא בעצמו לימדו תורה עד הגיעו לגיל בר מצוה.

רבי משה אף שנודע כענק בתורה ושימש כר"מ בישיבה המקומית, מתוך צדקתו הגדולה וענוותנותו הלבבית, לא ידע ולא הרגיש כלל בגדלותו. כל ימיו התנהג כאחד מפשוטי עם, עד שלפעמים נאלצו רבני גרודנא לשלוח אליו את שמש העיר להזכירו כי גדול הוא בתורה ואף נושא משרה תורנית - ענין אשר מחייבו להתנהג מעט ברבנות לטובת תלמידיו.

כיון שנעשה הנער בר מצוה, השתוקק האב להמשיך ולהשתעשע עם ילדו בתורה, שכן כבר אז יצא ליניק שם בין הלומדים וחכמי התורה בעיר על קושיותיו הקשות כברזל. אך חבריו של רבי משה רבו עליו בהצעות לשלוח דוקא את הילד לישיבה, שכן התפתחותו של נער זה היא לטובת הדור! בשנת תרמ"ז שלחוהו הוריו לישיבת קלם הידועה שהתנהלה על ידי הגאון הצדיק מייסדי שיטת המוסר רבי שמחה זיסל זיו "הסבא מקלם".

תלמידי חכמים אין להם מנוחה

שנתיים בלבד שתה מבארה של קלם, אך כשרונותיו המדהימים לא מצאו שם שובע. קלם התייחדה יותר כבית יוצר לבחורים צעירים או לאברכים שהגיעו לשם אחרי הנשואין לאחר שמלאו כריסם בש"ס ופוסקים וביראת ה', והצטרפו כאן ל"חדר" - מעין בית מדרש שנקרא בימיו 'כולל' - לבחורים בשנות התבגרותם היה שם כעין חלל ש"הסבא" השאירם משום מה לאחריים.

בשנת תרמ"ח, כאשר טרם מלאו לו טו"ב שנים ושמו כבר הלך לפניו, עבר לישיבת טלז' המעטירה, בה ינק במשך זמן מתנובותיו של ראש הישיבה הגאון הגדול המפורסם רבי אליעזר גורדון. תקופה קצרה גם למד בעיר סלאנים בישיבה הנובהרדיקאית שהיתה קיימת שם, ונקשר לסבא מנובהרדוק הגאון הצדיק רבי יוסף יוזל הורביץ שהיה מבקר ושוהה שם מפעם לפעם. על קשריו עם נובהרדוק ועם העומד בראש התנועה, שמר רבנו גם לעתיד. אך נפשו הדורשת לא נרגעה בכל אלה, עד שאווה לו לבית תלמודו את "ישיבת סלבודקא".

היה זה בעת אשר נקרא הגאון הגדול רבי יעקב יצחק רבינוביץ רבה של פוניבז' מי שנודע בעולם התורה בשם רבי איצ'לה פוניבז'ער, לשמש כר"מ בישיבה זו. שמעו של גאון זה הגיע לאזניו של הבחור הגרודנאי והוא החליט להצטרף לתלמידיו.

במדת עמקותו נחשב רבי איצ'לה בימים ההם כשני במעלה לגאון הדור הגאון רבי חיים סלובייצ'יק מבריסק. שיטת תלמודו היתה כמעט זהה לזו של הגר"ח. חידושי וסברותיו שנאמרו במהירות כמעין המתגבר היו בנויים על אדני השכל בניתוח ופירוק דייקנים של כל סוגיא מבלי הוכחות ממרחקים של תת סברות. שיעוריו שחכמי התורה בדורו קבלום בעל פה עקב מיעוטו בכתיבה, ודנו בהם רבות, משכו עתה את כל עילווי ליטא כאבן שואבת לסלבודקא, ביניהם את הבולט שבהם חריף המוח והשקדן הנדיר שנודע בשם: "נפתלי גרודנער", אשר הגיע לשם בסופה של שנת תרמ"ט.

בחרפות, לא היה נותן לגמור את דברי הגאון. ברגעים ספורים היה עומד על הנאמר ומכוון לדבריו של הגאון שהוזכר. הכל היה גלוי לפניו אבל כשבא להורות דרכי התורה ולומר את שיעוריו לתלמידיו היה עמל ויגע מעצמו לבור ולנפות נפוי אחר נפוי כל ענין וענין כדי ללמד להם את הדרך הברורה והישרה מתוך יגיעה, כי זו היתה מהותו ודרכו וזו היתה שאיפתו תמיד'.

ושביליו במים רבים

לדבריו של רבנו לא היה אומר מעולם חידושים - "הריני מטבעי מקשה לילד בענין חידושים ומשום כך הנני שואף להבין את הישנות בלבד" - היה הוא מתאונן לפעמים, אך למעשה חידש בשופי וללא סוף בהתאם למהירות הבזק של תפיסתו, לפעמים בקצרה ולפעמים בארוכה מערכות שלמות. אלא מאי? כל חידושי והברקותיו היו אחרי יגיעה מאומצת וממושכת בירור אחרי בירור ומיצוי אחר מיצוי של הישן עד שנראה שאין כאן חידוש אלא 'פנים חדשות' שניתנו לישנות, ובדרך זו גם הדרך והנהיג את תלמידיו בראדן במשך מחצית יובל שנים.

כאשר באים לחדש יש לעכב בעד מירוץ השכל ולבדוק כל שמעתא מתון מתון, לא להיות נחפש לומר סברא כלשהי, וכל שכן שלא להיות נמהר להסיק מסקנות כי אם אחרי חקירה ובדיקה.

הוא בעצמו היה לפעמים מתייגע על ענין אחד ימים ולילות ואף במשך שבועות כאשר לראשו צמודה אלונטית רטובה, כיון שאחד מידידיו מגדולי ראשי הישיבות ראהו פעם בכך, ושאלו נדהם: "רבי נפתלי הרי ידעתך כמחדש מהיר ביותר ויגיעה זו על שום מה, הכלום קרה לך משהו?", השיב רבנו באירוניה: "הלא ידעת כי פרנסתי היא כיום 'ראש ישיבה' וחז"ל קבעו כי מזונות של אדם קשין כקריעת ים סוף, ומשום

כך כנראה אינני מצליח לומר שיעור טוב מבלי יגיעה רבה".

בעולם הישיבות מקובל לכנות את רבנו כאבי החקירות בדיני הגמרא, הברורים האם הדבר אסור משום שהוא אסור או משום שאינו מותר, האם אנו פטורין משום שאינו חייבין או משום שלא היה כאן חיוב כלל - מיוחסים אליו. מושגים אלה כה נשתרשו בעולם התורה בדור האחרון עד שדומה כאילו והיו עתיקי יומין, אבל למעשה חקירותיו של רבנו לא היו חקירה לשם חקירה וסוף פסוק, אלא לשם חיפוש אחרי אמיתות הענין, וכך אכן היה דרכו בהכנת שיעוריו "בונה עולמות ומחריבן" מחדש בכמה אנפין ומתחרט מהם עד שלבסוף הוא מוצא 'קורת רוח' בדרך חדשה שנצנצה במוחו בשעה זו.

"אמנם" - מעידים תלמידי רבנו - "גם כל הוה אמינא של הרב היתה מגופי תורה עד שהיה אפשר לחבר מהם כמה ספרים עמוקים וחשובים".

ועוד היה לו לרבנו חידוש בדרכי תלמודו, גם את שיעוריו יצר ביחד עם תלמידיו, קיטון קטן נתבצר בסמוך להיכל הישיבה אשר קירותיו צופו במדפי ספרים, חדרון זו כונה בפי תלמידי הישיבה "בית היוצר", ובו הכין את שיעוריו כל פעם עם קבוצת בחורים אחרת, או שהיה לומד שם סדרים שונים עם חברות ממצויני הישיבה.

עם הבחורים אשר נועדו עמו להכנת השיעורים היה לומד בצוותא את כל סוגיית הגמרא, בכשרון נדיר הביאם והכניסם לענין ולימדם קשת איך להיתקל מעצמם בדברים המוקשים שיש להתחקות על שרשם, וגורם להם שירגישו מעצמם בקושי המזדקרות בסוגיא, שוב אחר כך עיין יחד עמהם במפרשי הראשונים והאחרונים,

אך אישיותו של ראש הישיבה דרשה מקום גדול ונרחב יותר, באהבה שהעדיף על תלמידי הצעירים היו יכולים לחסות עוד מאות. בחיות וההתלהבות שהכניס בשיעוריו היו יכולים להתעלות עוד תלמידים רבים, עד שהגיע גם יום זה.

במחיצתו של גאון הדור

שמע הנהגה זו - חריפותו ובהירותו בהרבצת תורה של ראש הישיבה בסלובודקא, הגיע לאזניו של הגאון הצדיק פוסק הדור רבן של כל בני הגולה מרן "החפץ חיים" שניהל ישיבה בעירו "ראדן".

בשנת תרפ"ד בדיוק, ביום אשר מלאו לרבי נפתלי ל"ג שנה, הגיעה אליו בקשתו הצנועה של גדול הדור, עליה חתם: ישראל מאיר הכהן מראדן - "היות כי שמע שה' בעזרו בהרבצת תורה לתלמידים וגם להשריש בהם יראת ה', ואילו הוא זקוק בישיבתו בראדן לראש ישיבה, על כן מה טוב יהיה אם מה' יצא הדבר, לקבל על שכמו את המשרה, והוצאותיו החומריות עליו. אך כל זה בתנאי שתסכים על כך גם הנהלת הישיבה בסלובודקא אחרי שהמנהלים דשם יבינו את נחיצות הדבר..."

בחירה זו היתה בתקופת פאר של ראשי הישיבות ומרביצי תורה בפולין ובליטא. עשרות ואולי מאות רמ"ם מעולים ונודעים שימשו בישיבות ובקיבוצים. ודוקא הוא הצעיר ביניהם צד את עינו של זקן גאוני וצדיקי הדור לנהל ולנווט את ישיבתו.

כיון שהגיע רבי נפתלי לראדן נפתח עולם חדש בחייו. כאן בישיבה הגדולה בצלו של קדוש ישראל ובצוותא עם ראשי ישיבות מופלגים ונודעים, הוא נעשה לגדול ראשי הישיבות והמחנכים שבדור עד שדבריהם והנהגותיהם של מנהיגי הישיבות בעולם הושוו ושוקלו לעומת הליכותיו עד כמה דומים הם לדבריו או לדרכיו של רבי נפתלי.

חתנו של הגאון רבי זלמן מלצר ה"ה הגאון רבי יצחק מאיר פצינר [בן-מנחם] (מח"ס "פרשת המלך" על הרמב"ם ומהדירם של ספרי ראשונים) מתאר את תהלוכות רבו בהרבצת תורה לתלמידים:

"אף שבמשך שנותי כבר נפגשתי הייתי והגיתי יחד עם הרבה מגאוני התורה והוגיה. לא ראיתי עוד מי שהשקיע את עצמו כל כך בכל הוייתו וכת כשרונו וגאונותו בעיונה של תורה כמוהו. הוא היה צולל במים אדירים וכל זמן שלא עמד על הנקודה המהותית לכל עומקה ורחבה, לא ויתר ולא נרגע, וגם אם כבר מצא דרך ליישב התמוה, הרי אם לא היה זה לפי רוחו ודרך עמקות הבנתו, לא נח והמשיך לצלול ולהתעמק יותר בבאר אשר חפרוה שרים שרי התורה. וכשיגע ואכן מצא ובמוחו הבריק ברק האמת ומצא דברים לפרש הענין, קפץ מתוך שמחה פנימית כאילו ונתגלו לו עתה מן השמים טעמי התורה. להתלהבותו אז לא היתה גבול עד שהלהיב בה את כל הסובבים אותו, את כל תלמידיו ושומעיו לקחו את כולם הכניס אז לאטמוספירה שבה שולטת אורה של עולם אחר, עולם של התעמקות בהבנת התורה, עולם שבו שוררת השמחה של עמידה על עומק המושג ועל הטעם טעמו כי טוב שבתורה. מן הידועות למי שידע אותו, כי היגיעה שלו בתורה היתה אך ורק לחתור ולחקור אחרי דרך האמת והעומק המכוון האמיתי למצאהו ולמצותו. תמיד התאמץ לא להתפס לברק שטחי אשר לפעמים הכשרון החריף והמהיר מתפתה לכך. הוא היה מהיותר מהירים בכשרונותיו וגדול מזה בעמלו ובשקידתו, וזוכרני מתכונות אלה ומהירות תפיסתו כי כל פעם שמי מבני הישיבה או מרבניה שחו לפניו ענין מוקשה ותמוה שאחד מגאוני הדור המקובלים ישבו

משה המשיך בפעילותו עם הבחורים בראדן עד ליום פטירתו. אך את משרת ראש הישיבה בפועל, מסר מאז במלואה לרבי נפתלי והוא סייע בעדו.

כאב רחמן

ראש הישיבה החדש התערה מיד בצבור התלמידים כאבא בחברת ילדיו, בשבועות מספר הפיח רוח חדשה בהיכל התורה, תוך תקופה קצרה הרגישו הבחורים כולם אף הזוטרים שבהם ביד האבהית שהגיחה עליו פתאום, כאילו בא מי שהוא נטלם בכף ידו והולכים במשעולי ההבנה בתורה ובדרכי קיום המצות, כאב המלמד את עוללו פסיעות ראשונות, שכן אישיות מוסרית היה רבנו - תלמיד ספג מקלם, נובהרדוק וסלבודקא.

וכך מסופר: "מעשה בבחור צעיר שבא לראדן להתקבל בישיבה, כיון שנתוודע לראש הישיבה רבי נפתלי וחשש להסכמתו, עמד ופירט את יחוסו: "אבא רב מפורסם בעיר גדולה, סבא גאון גדול שכבר חיבר כמה ספרים עבי כרס ועומד בשורה אחת עם גדולי ארץ". טפח רבי נפתלי לנער על שכמו מתוך חיבה וחיוך ונענה: "מספיק בני גם עד הנה, שהרי בין כך ובין כך הנך מוחזק יחסן בישיבה שכן כל בחור חדש הנני מאמצו לי לבן, וכי אין זה יחוס מספיק - בנו של ראש הישיבה בעצמו?".

וכמים פנים אל פנים, תלמידי הישיבה החזירו לרבים אהבת נפש נדירה והם נקשרו בו כשלהבת בגחלים, וכן היה מספר אחד מצעירי תלמידי ברוכי הכשרונות ה"ה הסופר החרדי איש הישיבות ויר"א הרה"ח ר' דוד זריצקי: "הדבר אירע בשנה השניה אחרי פטירתו של ראש הישיבה, באחד הימים הלכתי לטייל בשיחת לימוד עם אחד הבחורים מגדולי התלמידים, פסענו לאורך הכביש הגרודנאי בסמוך לישיבה, ועברנו בדרכנו על פני בית העלמין, והנה פתאום עזבני התלמיד, עבר בקפיצה את הגדר, והשתטח מלא קומתו על קברו של רבי נפתלי והתחיל ממרמר בבכי קורע לב כשהוא זועק: 'רבי, רבי על מי עזבתני', שמעתי את בכיו, וברור היה לי כי דמעותיו של בן אצל קבר אביו האהוב אינן חמות יותר ואינן צועקות יותר מדמעותיו של תלמיד זה על קבר רבו, רק אז הבנתי את המסופר כה הרבה על התקשרותם של התלמידים הותיקים ברבם זה, או אז ידעתי עד כמה היתה האהבה שרויה ביניהם".

לפלא היה הדבר שכמעט לכל בחור מצויין בישיבה, הציע ראש הישיבה את עצמו לחברותא באיזה קביעות, לאלה במשך היום, לאחרים במשך הלילה, ולאחד בערבי שבתות, והיו גם כאלה שזכו לכך פעם אחת בחודש ודיים. כאשר הגיע לראדן הבחור המצויין נחום מאיר ציבולניק מי שנודע אחר כך כגאון רבי נחום מאיר קרליץ - גיסו של מרן ה"חזון איש", וכשרונותיו ושקידתו תפסו את עינו של רבנו, הציע הוא לו כדרכו, קביעות שיעור בצוותא, הבחור הכשרוני התנצל בהכנעה שכל "עתותי תפוסות" וכי קשה לו מאד להעליב את הבחורים שקבע עמהם מחשש להלבנת פנים, השיבו על כך ראש הישיבה "הלא אפשר ללמוד באשמורת הבוקר", וכאשר נחום מאיר נענה שוב כשהוא נבוך מעט כי אינו בטוח שיצליח להשכים בכל יום, מצא רבנו פתרון על כך: "אבוא בעצמי להעירך...", ואכן מאז במשך שלשה חדשים, בכל יום לפנות בוקר, היה ראש הישיבה מדדה ברגליו לאכסניתו של בחור זה להעירו, נחום מאיר אמנם השתדל בכל יום להקדים את רבו, אך הצליח בכך פעמים בודדות בלבד.

אלה היו דרכי תלמודו כאילו והיה מלאך ממרומים המכה על קדקוד כל תלמיד ותלמיד ואומר לו גדל בתורה, שהרי גם בכל שיעוריו, חידושי וחקירותיו לא הגיע לעולם למסקנה סופית ואתנחתא, וכולם היו בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד", כאשר הבחור יבין היטב את המושג של "יאוש שלא מדעת", מה זה "בעלות" ומהו "מעשה הפקר", הוא כבר יקשה ויתרץ מעצמו, ומכוחו יגיע למסקנות, שכן

שמע מה שיש בפי כל אחד מהם לתרץ, פלפל עמהם בדבריהם ובסברותיהם, ולבסוף שטח לפנייהם את הביאור שהוא ביקש לומר בתחילה ואף זה כהצעה בלבד, וכיון שהאיר באור חדש את הסוגיא וכל התמיהות נפלו מאליהם עד שהכל הובן לאשורו, היה השיעור מוכן להשמיעו.

על פי בקשת ה"חפץ חיים" היה רבנו חוזר על כל שיעור משלו, פעמיים, פעם אחת בסדר הרגיל, ושינונו בימים מיוחדים שהוקבעו לכך, וזאת בנימוק למען יספיקו התלמידים הצעירים להתרגל להלך דעותיו של ראש הישיבה ולאופי מחשבותיו בתורה שהיו דבוקים ממש אך ורק בדף הגמרא אשר אותו למדו.

ואכן כאשר רבנו היה הולך להרצות את שיעוריו ובודאי בשעת אמירת השיעור, כל העולם כולו לא היה קיים בשבילו, כאילו והיכל הישיבה זה כל הכדור. לא פעם אחת קרה, שכאשר הגיע רבנו להיכל הישיבה הוא נתקל באחד העמודים שתמכו את התקרה או באחד הספסלים מבלי אפילו שירגיש כלל בחבטה.

מאות התלמידים שהיו דרוכים לקראת השיעור אשר ראוהו בכך לפעמים, כבר לא התפלאו על כך, הם ידעו שהדבר אינו נובע מתוך פיזור הנפש, אדרבא הם הכירו היטב את תכונותיו של רבם - שאנו, רגוע וסבלן תמיד, אלא פשוט משום שבשעה זו עולמו של רבם מצטמצם אך ורק בסוגיא ואפס זולתה, האם לא כך כתוב "והגית בו"? האם לא כך אנו מברכים "לעסוק בדברי תורה"?

והוא הגה ועסק עד שלפעמים בשעת לילה מאוחרת או לפנות הבוקר היה הולך להעיר תלמיד באכסנייתו בכדי לתרץ את מה שהקשה לו בעת השיעור - "הרי בודאי התלמיד לא ישן כל הלילה, ותמיהתו אינה נותנת לו מנוחה, והיכן הרחמנות על בחור שעמל כל היום בתורה ואינו יכול להרדם על מטתו מתוך שהביאור האמיתי בתורה מציק לו?..."

דבקותו העצומה בתורה, גרמה פעם לביטוי מעניין של ידיד נפשו הגאון הצדיק רבי אלחנן וואסרמאן, כאשר באחד השיחים בדברי תורה טייל עמו מחוץ לעיר, ומתוך שרעפיו התפוסים של רבנו בסוגיא המדוברת, הוא שקע בהליכתו בביצה טובענית אשר רק בקושי חילצוהו ממנה. רבי אלחנן שנחרד על מה שקרה רצה להפיג את המתח והפחד באותה שעה, והוא נענה: "עס איז געווען א עילוישער איינפאל" - "נפילה של עילוי"! היתה זו גם מילה מושאלת באידיש ישיבתית על הברקה נפלאה בלימוד.

ואמנם משבא רבי נפתלי לראדן הוא נעשה לאב טיפוס לכל ראשי הישיבות לדורו ולדורות, הוא נעשה למושג - מושג ששמו "רבי נפתלי".

כאשר הגיע לשם שימש בה כראש הישיבה בפועל הגאון הצדיק רבי משה לנדינסקי, גאון עצום בכל מכמני התורה וצדיק מופלג מתלמידיו של מרן הנצי"ב בוואלוז'ין. אמרו עליו על רבי משה שהתורה כולה משתמרת בזכרוננו כמונחת בקופסה. תלמידי ראדן אכן ינקו הרבה מבקיאותו וחידושי העמוקים, ימים רבים, אך משום מה במשך כל השנים לא הסכים לנהל את הישיבה באורחם ושיגם של ראשי הישיבה בנוסח ליטא ופולין עם לימוד לתלמידים בצורה מסודרת ואחידה דף אחר דף ובשיעורים כלליים. בזמנו למדו צורבי ראדן את משנתם כל אחד היכן שלבו חפץ, את כל הש"ס למדו שם התלמידים ביניהם, וכל הדבר הקשה יביאון אליו, ומשום כך גם לא רצה להשתמש בתגא של "ראש הישיבה", וכאשר נתוספו ספסלים בבית המדרש מתלמידים שדרשו לחסות בצלו של ה"חפץ חיים" ובקשו סדרי לימוד הנהוגים בישיבות, ורבי נפתלי הסכים לבקשתו של זקן הגאונים לקבל את המשרה. היה רבי משה הראשון אשר שמח על כך.

קשרי אהבה של ממש נקשרו בין רבי משה לרבי נפתלי, על אף שהיה מבוגר ממנו הרבה, ויחדיו עסקו מאז בעבודת הקודש. רבי

את הענפים המרובים הנשענים עליו, אך את הנמשל יש להבין - משום מה דוקא רבוי החכמה של איש הוא הגורם לעקירתם של המעשים הנמצאים בידו מכבר. האם לא די בזה שאין החכמה עומדת לו להרבות במעשים, עודנה גורמת לעקירת המעשים הקודמים? והנראה בזה שחז"ל סיפרו כאן על טבע האדם כדי להשכיל איך להזהר בזה. אדם שהוא רגיל לפרוע את חובותיו והוא בחזקת 'גברא פרענא', הרי הוא משתדל תמיד להמשיך בדרכו ולפרוע כדי שישאר בחזקת גברא פרענא ובשמו הטוב, אך אם פעם אחת בלבד לא יפרע חוב, כבר טבעו משתנה ובכל פרעון של חוב הוא משיא את עצמו: הרי ממילא אינני מוחזק יותר לגברא פרענא מה יתן לי ומה יוסיף לי אם אשלם חוב זה או אחר, וכך הוא דש בעבירתו עד שהוא חדל בכלל לפרוע את חובותיו. כן גם הדברים בענינים אחרים: אדם שחכמתו מרובה ממעשיו יודע הוא שכל מה שעשה כאין נחשב לעומת מה שהוא חייב לעשות בהתאם מה שדורשת חכמתו, אך כיון שעבר עבירה אחת הרי גם מעט המעשים שהיה רגיל בהם מזולזלים בעיניו והוא חדל להקפיד על קיומם. נמצא איפוא, שדוקא רבוי הידיעה והחכמה הוא הגורם לעקירת המעשים משרשם - כשם שהענפים המרובים מהוים סיבה לעקירת האילן.

וכדרכו של רבנו שאף בדרושים באגדה שיזר ביאורים בסוגיות, הוסיף גם ברעיון נפלא זה לבאר את שיטת רבי יהודה חסיד שהובאה בתוס': דחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא, משום דשמא ע"י שבועה החמורה יפרוש מגזל, אבל בגזלן ודאי כמו שמממון אינו פורש גם משבועה לא יפרוש, דכיון שגזלן ודאי כבר הוחזק לגזול ממון חברו ורגיל לדוש באיסורים, לא יזהר גם בחובות שטרם הורגל להפירם ולא יחוש גם לשבועת שקר, אך מי שטרם הוחזק בעיניו כמי שאיננו רגיל לפרוע חובותיו, אלא מתוך חשד בלבד שהוא חשוד בו, אנו מניחים שמפני חומר השבועה יפרוש גם מהממון שמחזיק בו באיסור.

ואמנם כל רואיהן של תלמידי ראדין שחשו בצלו של מרן ה"חפץ חיים" והיו נתונים להשפעתו של רבנו, העידו בהם שחכמתם מתקיימת בהם, מתוך שמעשיהם היו מרובים מחכמתם. הגאון רבי יוסף שלמה כהנמאן ראש ישיבת פונביז' ממקימי עולה של תורה בארה"ק אחרי שואת אירופה, שנמנה על תלמידיו של רבנו בראדין במשך כחמש שנים, היה מרבה לספר על צדקתו וקדושתו של רבו רבנו לא פחות מאשר על גאונותו וכשרונותיו המדהימים:

"כשהיו שומעים את הרבי לומד מוסר בהתלהבות והתעוררות בכל יום לפני תפילת מעריב, היה נמס כל לב וחרדת קודש היתה אופפת את כולם, המחשבה היתה מזדככת והרעיון מתעלה. הוא היה עובד ה' שלא פסק מלחזור לשלימות רוחנית, לעולם לא שקט על שמריו וקישט את עצמו בכל מדה נכונה, בכל עת היה לבו שבור לרסיסים מרוב הכנעה לכל אחד וביטול ישות עצמו, כאשר עמד בתפילה לשפוך שיח לפני רבון העולמים התמוגג בתחנונים והתרפק ממש בטבעיות של תינוק המתחטא על אביו שיעשה רצונו.

אף הגאון הגדול רבי שלמה היימן - ששימש כראש ישיבת "תורה ודעת" בארה"ב ונמנה תקופה מסוימת על תלמידי רבנו בראדין שח בדומה לזה, ועוד אחרי עשרות שנים היה מספר בהתפעלות ובאירוניה, על אודות ה"סליחות" הראשונות של עשרת ימי תשובה שאמר בשנה אחת בצוותא עם רבנו - אשר שימש אז גם כשליח הצבור: לפני הסליחות, עלה רבנו על הבימה לפני בקשתו של מרן ה"חפץ חיים" ודרש בדברי התעוררות:

"בפיטוי הסליחות אנו אומרים: 'כדלים וכרשים דפקנו דלתך' והביאור בזה דעני שעוד יש בידו שווי כל שהוא אינו דופק על

בתפקידו ראה להיות מחנך בלבד איך לגדול בתורה וביראה, ולא מעצב ומפסל למדנים ורבנים, הוא לא דרש מן התלמידים להגיע מיד לשלמות, אלא התעמקות בלבד, השלמות תגיע מעצמה, שכן זו היתה תכונתו.

לפנינו תיאור מופלא אשר פירסם אחד מתלמידי רבנו הרה"ג ר' שמואל פליסקין על "ליקוי חמה" אשר זכה לראותו יחד עם מרן ה"חפץ חיים", רבנו ותלמידי הישיבה, ובו קטע המבטא את תכונתו זו של רבנו: "גם ליד בנין הישיבה ניצבים הבחורים מסתכלים כלפי מעלה. הנה בפניה, ליד עץ הדובדבנים שניצני פריחתו הבלבנים האדימו אף הם עתה - ניצב רבי נפתלי, ראש הישיבה דראדין, ומשקיף מבעד לזוגית מפויחת בעינים מעמיקות ושוקעות בחוריהן, אגרופו קמוץ ומתנוגע, במועל הבהן שלו הריהו מסביר לקרובים אליו - מ'דארף ניט 'קוקן' מ'דארף 'זעהן'! - צריכים 'להסתכל' ולא 'לראות'!..."

ועוד היה בו מה שלא היה במרביצי תורה רבים, הוא חינוך את תלמידיו לאהבת ושמחת התורה. כאמור שמחתו על קושיא נכונה או על תמיהה רצינית היתה נפלאה, אך יותר מזו, על התרתן, שמחתו על תירוץ, על ישוב לענין, או על ביאור נכון אפילו בדבר פשוט ומובן מאליו, היתה ללא מעצורים. שמחתו על שקידתו של צורב לא ידעה גבולות, כמה היה שש ושמח כאשר נוכח בחבורות החוזרות על השיעורים ודנות בדברים שנאמרו בכובד ראש, וכל אלה החדירו בצעירים את השמחה של התרת הספיקות שכבר תיארה בעל ה"חובות הלבבות" שאין כשמחה זו, ואת האהבה להגיע לאמיתה של תורה. ביטול של דברים שנאמרו ממי שיהיה, לא היה קיים אצלו במציאות, אדרבה כל סברא קלה ששמע מבחור היה דן בה כאילו ונאמרה מפי הראשונים, וזו העלתו לדרגה של השאיפה לגדול בתורה.

אישיות מוסרית

אבל יותר מכל אלה היה מחנך בעצם אישיותו, דמותו בלבד היתה לדוגמא "מה ה' שואל ממך. אישיות המוסרית שקיבל מהסבא רבי שמחה זיסל מקלם מהסבא רבי יוסף יוזל מנובהרדוק ומהסבא רבי נתן צבי מסלבודקא, עמדו לו בחינוך תלמידיו, כל כולו נילוש מחסד וטוב לבב, כל ימיו גם בעת חליו היה משמח אלקים ואנשים ומתמסר לטובתו של כל יהודי במסירות נפש. לא פעם קרה שאחד הבחורים התחיל לומר דבר מה, וראש הישיבה סיים את הדברים מסברא משלו שהתלמיד בעצמו אפילו לא חשב על כך, אך כאשר חזר רבנו אחר כך על הדברים אמרם בשם הבחור פלוני, שכן כך אמרו חז"ל: "כל האומר דברים בשם אומרם מביא גאולה לעולם", והוא היה חוזר על כך פעמים כה רבות בשמו של הבחור עד שהבחור בעצמו גם התחיל להאמין שהוא אמר כן - והדברים לא היו מעושים - ראש הישיבה בעצמו גם האמין שהבחור רצה לומר כך אלא שלא אסתייע לו מילתא בפיו.

ולא רק בלימודים כן, יראת ה' שקננה ברבנו תמיד כאש להבה, הביאתו לעבודת קודש תמידית, אף בתפילותיו הסוערות והמרגשות היה לדוגמא מחנכת לתלמידיו.

ואמנם בדומה ב"ללמוד וללמד" גם נוהג בתלמידיו ב"לשמור ולעשות" - עמל אין סופי השקיע בהם לזרזם בקיום המצות והזהירות בהם, ואף באלה מתוך חקירה יסודית של דקדוקי ההלכה לפני עשיית המצוה והשמחה לאחר קיומה כהלכה, תלמידי ראדין ניכרו ונתייחדו בכל מקום כאלה שיראתם קודמת לחכמתם.

וכך היה רבנו מפרש את מאמרם ז"ל: "כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו". אילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, רבוי הענפים אשר בו אכן מהווה סיבה לעקירתו של העץ על ידי הרוח, שכן אין שרשיו המועטין עוצרים כח כנגדו להחזיק

ואת בעיות ביתם ומשפחתם של כל אחד ואחד, ביניהם בעלי כשרונות מופלגים וביניהם פשוטים יותר, את כל ענייניהם קטנים כגדולים נשא על ראשו.

בהלכה ובאגדה

ככוחו ועמקותו של רבנו בחקר ועיון ההלכה, בדומה לזה היה רב גוברא באגדה ובדורש, ואם כי אימץ בישיבה את סדר לימוד המוסר הנהוג בישיבות מחצית השעה בכל יום, והוא בעצמו היה משתתף בו, הוא חידש גם בזה, ולשיחותיו המוסריות העניק גוון של לימוד דרוש ואגדה שמשכו את לבם של עולי הימים.

בשיחותיו אלה השתפכו מפיו דברי אגדה מופלאים, אמרי שפר ופירושים במקראות, במדרשים ובפירושי רש"י עה"ת, ואת כולם ביסס על רעיונות עמוקים.

וכך היה מספר ראש ישיבת חברון הגאון רבי יחזקאל סרנא אשר למד כשנה ומחצה במחיצת ה"חפץ חיים" בימי מלחמת העולם הראשונה כשגלו לעיירה שומיאץ' ברוסיה, והתיידד שם עם רבנו ראש הישיבה בידידות עזה:

"ראש הישיבה נהג ללמוד בכל ליל שבת את 'פרשת השבוע' במשך שעות אחדות, ובבוקר לעת תפלת שחרית היה חוזר לפני על הארות והחידושים שנתחדשו לו בלימודו, והיה אז פיו נובע ושופע פנינים ומרגליות ממש, רעיונות נשגבים, שלא יכילם הרעיון".

במשך תקופה מסויימת נהג רבנו ללמד בליל שבת, בבית המדרש הגדול בראדין, פרשת השבוע עם פירוש רש"י, לפני קבוצה גדולה של כמאה בעלי בתים. שבת אחת סעד על שולחנו אורח חשוב ה"ה הג"ר לייב פופקא, בנו של ה"חפץ חיים". בגמר הסעודה קם רבי נפתלי ממקומו והזדרז ללכת, תמה רבי לייב על זה ושאלו: "לאן?" - "ללמוד שיעורי בחומש" - ענה רבי נפתלי, תמה רבי לייב: "ראש ישיבה כמותו מתעסק בכגון דא?" הציע לו רבנו שיבוא גם הוא ויצטרף לשיעור. רבי לייב עשה כן, ואחרי שהאזין לדברי רבנו אשר תיבל את פסוקי התורה ברעיונות מסולאים ומשיבי נפש, נענה: "אכן הכל היה כדאי"...

אישיותו של רבי נפתלי שהיתה חסד שבחסד במהלכיו עם תלמידיו בענוותנותו הסגולית ושאר ממדותיו הנעלות, השפיעה אף היא על התנהגות התלמידים בינם לבין חבריהם, הנה ראש הישיבה חריף המח ובעל השרעפים שבעמלו בתורה ובעבודת קונו הוא כשלהבת, הרי במשאו ומתנו עם התלמידים וכל אדם הוא כאב רחום לכולם, הם תינו לפניו את כל בעיותיהם הפרטיים והוא נשאל כנשוא האומן את היונק, את הבחורים שעסקו במעשי חסד קירב ביותר ומפעם לפעם הזכירם שיעשו גם לטובתם של בני ישיבות אחרות ושמעשיהם לא יצטמצמו בין כותלי הישיבה בלבד.

וכך היה מפרש את דברי חז"ל בדיני שבת: "סותר על מנת לבנות במקומו הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו לא הוי סותר... מכדי כל מלאכות ילפינן ממשכן והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא?... שאני התם, כיון דכתיב על פי ה' יחנו כסותר על מנת לבנות במקומו דמי."

תינוק כשהוא חבוק בזרועות אמו, אין לו מקום קבוע לעצמו, תמיד הוא נגרר אחר אמו לכל מקום שהיא הולכת, ומקומה הוא גם מקומו. כך היו בני ישראל במדבר נשואים בזרועותיו של הקב"ה, כביכול, כאשר ישא האומן את היונק ורק על פיו יחנו ועל פיו יסעו, ובכגון זה לא שייך לומר בהם שכאן מקומם וכאן אינו מקומם שכן לא קבעו מקום לעצמם כלל, כאותו תינוק שהוא נישא בזרועות אמו.

תלמידי ראדין אף הם לא היה להם מקום משל עצמם כל מהותם היתה דמותו של ראש הישיבה אליו נקשרו בעבותות של אהבה,

הדלתות, ובשעה שהוא בא לפתח הרי הוא משתעל, וכדומה, כדי שדרי הבית ירגישו בו ויעניקו לו דבר מה, אבל מי שהוא רעב ממש, ערום ויחף, אינו יכול להשתלט על רגשותיו ולהתעסק ברמזים, הוא דופק על הדלתות וצועק 'הצילו'!"

חז"ל אמרו כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה שנאמר: 'מראשית השנה', אף ענין זה יש לפרש לפי דברינו: טבע האדם שהיתה לה שנה נוחה ועומד להתפלל בימים הנוראים, הוא חושב כי הוא מוחזק בטובה מן השנה החולפת, אבל למעשה הדבר יסודו בטעות, תוקפו של החוזה הישן של השנה הקודמת פג לגמרי לשנה החדשה שכן גם בשנה החולפת היינו רק כמפקחים על רכוש לא לנו וללא בעלות עליו, לפיכך כאשר מגיעים הימים הנוראים אנו צריכים להרגיש כרשים ודלים לגמרי כעני שאין לו אפילו שוה פרוטה, ולבקש רחמים בזעקת 'הצילו' מהש"ת על הכל מחדש, ולכן כל שנה שרשה בתחילתה - שמתפללים עליה בתחילתה כדלים וכרשים, מובטח שתהיה מתעשרת בסופה.

דברי ראש הישיבה יחד עם תפילתו הרגשנית בהתלהבות כחזן הכנסת, עשו את שלהם, וההתעוררות בישיבה הגיעה לשיא. תכונותיו ודרכיו אלה של רבנו הביאוהו גם לפעמים להנהגות חריגות ונפלאות שהשפיעו רבות על כל סובביו, וביחוד במצות "הכנסת אורחים" שהיתה חביבה עליו ביותר.

מעשה ביהודי גלמוד ועלוב שיצא לו שם של 'גנב'. הבריות הרחיקוהו מעליהם והכלימוהו. והנה פלא כאשר נקלע לראדין ונפגש עם רבנו, הוא קידמו בסבר פנים יפות, הזמינו אל ביתו לסעוד על שולחנו, אף הציע לו מיטה מסודרת ללון בלילה, ולא חסך שום טירחה בכדי להנעים לאורח את הבילוי בצל קורתו. המקורבים תמהו, מה לראש הישיבה וליהודי מפוקפק במעשיו, אך רבנו שהרגיש בכך אף הוא תמה:

"עד עתה ידעתי שגנב חייב לשלם קרן וכפל, טבח ומכר משלם ארבעה וחמשה, ואם אין לו ונמכר בגנבתו, אבל היכן כתוב שפטורים מלקיים בו מצות 'הכנסת אורחים', לא ידעתי? וכי אינו יהודי? וכי אינו אדם כמונו? האם אברהם אבינו לא קיים מצוה זו אפילו בערבים? אלא מאי, בהכנסת אדם כזה הביתה, אפשר להסתכן בהתרוששות כי הוא עלול לגנוב את פרטי הבית, אם כן הרי לכל היותר צריך לעמוד עליו ולשמור כל זמן שהותו בבית, אבל אין שום עילה להיפטר מן המצוה"...

ביתו של ראש הישיבה נעשה מקום קבוע ללינתם של 'ארחי פרחי' שנקלעו לראדין, ואלה הרגישו שם כאורחים מכובדים. בתו של רבנו סיפרה לו פעם כי אחד מהם לא מצא בבית מיטה ללון ולכן העניקה לו כמה פרוטות כדי לשכור מיטה במלון. התרעם האב על כך:

"וכי למה לא הלכת את ללון במלון שכן הנך מרגישה כי כאן הוא ביתך, עליך לידע מהיום כי ביתם של העניים אף הוא כאן, ואין לשום אחד מבני ביתנו זכות קדימה"...

וכן גם קרה כאשר אחד האורחים המכובדים נשלח על ידי בני הבית ללון ב'הקדש', רבנו בעצמו הלך לחפש אחריו והזמינו להתכבד ולהתארח במעונו ככל אשר יחפוץ, תוך שהוא מתנצל לפניו שהדבר נעשה בלא ידיעתו.

בנוסף לאלה שהו שם בבית חולים רבים וביניהם לפעמים חולים במחלות מדבקות, שראש הישיבה בעצמו, זוגתו הרבנית וילדיהם, היו מטפלים בהם במסירות.

וכל אלה לא מנעוהו מלהקדיש תשומת לב ומסירות לכל בחור בישיבה, כארבע מאות בחורים למדו בתקופתו של רבנו בישיבת ראדין, ואלה מתוך קיבוץ שלם של גלויות שונות: מרוסיה הלבנה, מליטא ומלטיביה, מאוקריינה ומפולין החסידי, מאשכנז ואף מארה"ב, ואת כולן ידע רבנו בשמם, הכיר את עיסוקם של הוריהם

אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום. ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן. ויאמר אל בנותי ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם".

משה רבנו הגיע למדינה הזרה מדין, כפליט, מבלי שיהיה לו שם מודע או גואל. הוא ישב על הבאר, מבלי שיהיה לו אפילו מקום אחר שבו יוכל לאכול לחם וללון. והנה מזדמנת לו אפשרות להתוודע אל אחת מן המשפחות החשובות בעיר, אשר בודאי מתוך הכרת טובה תשמח לעזור לו להסתדר במצבו החדש. אך משה רבנו אינו נאחז בהזדמנות זו לחלוטין, הוא אינו נכנס אפילו בדברים עם בנות כהן מדין, אשר הצילן מיד הרועים, הוא אינו שואל לזהותן ואיננו מבקש מהן דבר. נותן להן ללכת לדרכן בעוד שהוא נשאר יושב על הבאר. **שכן כל מה שעשה לא עשה מתוך צפיה לתשלום גמול ולהנאת עצמו, בראותו רועים מגרשים נערת מן הבאר ומונעים בעדן מלהשקות את צאנו, הוא חש להציל את העשוקות מיד עושקיהן משום שכך מוטל על יהודי לעשות וליותר מזה לא התכוון. רק כאשר שבו הבנות אל אביהן וסיפרו לו על המאורע, נתעורר האב מעצמו שמן הראוי להכיר טובה לאיש הבלתי מוכר ולהזמינו הביתה לאכול לחם, השכר אמנם צפוי לצדיקים, אך עשיית המצוה צריכה להיות לשם שמים בלבד.**

בהיותו שרוי בגלות רוסיה, תחת עול הבולשביקים, בראותו כיצד הללו שוללים ובוזזים הון זרים באמתלה שמטרתם היא לגמול חסד, וליצור שוויון בין האזרחים - אמר רבנו שגומלי חסד כאלה הם בעלי נפש טמאה, שכן חז"ל דרשו על החסידה: "למה נקרא שמה חסידה? שמתחסדת עם חברותיה" - "מחלקת מזונותיה" (רש"י). ולכאורה תמוה אם היא אכן עושה חסד עם חברותיה מדוע היא טמאה? אלא משום שהמזונות שהיא מחלקת לחברותיה אינם משלה, אלא ממה שהיא חומסת מאחרים - לעשות מצוות מעמל של אחרים רק לשם כבוד והנאה עצמית, בלתי טהור הוא. כאלה היו שיחותיו של רבנו על הזהירות מעבירות ועל קיום המצוות בדקדוק, שכן כאמור כפי שחינך את מאות תלמידיו ב"ללמוד וללמד" כך הדריכם ב"לשמור לעשות ולקיים", וזו היתה גדולתו אשר כל ראשי הישיבות בדורו הללו בשערים.

עם מרן ה"חפץ חיים"

פרק מיוחד בימי חייו של רבנו תופסת אותם תקופה נהדרה בראדן, בה שהה שנים במחיצת מרן ה"חפץ חיים" וניהל עמו יחד עם הישיבה המרכזית, שכן כענקותו של רבנו בהבנתה של סוגיא חמורה, וכעמקותו בדרכי עבודת בוראו, כך הטיב יותר מאחרים להבין את ערכו המיוחד והשגיא של זקן וראש הדור, כי הוא יחיד ומיוחד בדורותיו.

רבנו היה מתאבק ממש בעפר רגליו של ה"חפץ חיים", בהכנעה שאין למטה ממנה היה עומד לפניו, עד כי היה דוגמא לכל בהתבטלותו לצדיק הדור.

כמעט לעולם לא נעדר משיחותיו המוסריות של ה"חפץ חיים" שנאמרו בכל שבוע, ויותר מזו: רבנו היה מתכוון לשיחות אלה בהבנה נפשית כאחד המכיין עצמו לחוויה רוחנית מיוחדת במינה, באימה ובריאה היה יושב בשיחות אלה, ולאחריה היה מרבה לדון ולהתעמק בהם בהתפעלות ובהתעוררות כתלמיד צעיר: "גאונות בכל אימרה... צדקות בכל מילה..."

התפעלותו זו היתה לפעמים חידה בעיני הבחורים עד שפעם אחת הרהיבו כמה מהם בנפשם ותהו על קנקנו של רבם: "מה מסוגל עוד הרבי ללמוד מפיו של ה"חפץ חיים" את אשר עוד לא למדו?..."

"אצל מרן ה"חפץ חיים" רואה אני אמונה במציאות... אמונה בממשותף חיה" - נענה רבנו.

בפעם אחרת כאשר נלחץ על כך, נענה שוב: "מסתפק אני בכך לשמוע את דבריו, שזה לי עשרים שנה במחיצתו, ולא ראיתי בו

כל מחשבתם היתה: מה יאמר ראש הישיבה על כך, איך יראה הוא את הדברים ומה יגיב עליהם.

ומשום שכל דברי רבם נסבו רק על עמל התורה, תכסיסי המלחמה כנגד היצר, השמחה השלמה בניצוחו ושיפור המדות, הרי מלאו דברים אלה את כל חלל עולמם.

על הפסוקים: "גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי, עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים, ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו" (קהלת ט, יג-טו) אמרו חז"ל, כי הם אמורים כנגד יצר הרע. ומהיכן למדו זאת? משום דלכאורה קשה להבין איך יתכן שתנצל עיר נצורה מידי אויב רק בחכמה בלבד, ולכן ברור שבענין רוחני איירי הכתוב.

ורבנו הסביר זאת במשל נאה: למה הדבר דומה לאדם ששודדים חטפוהו והטילוהו על אי קטן נידח, האיש מסתכל סביבו ומוצא את עצמו מוקף מים מכל עבריו, גלמוד אבוד ואומלל. בלית ברירה לפניו הוא חגר אומץ והתקרב אל החוף, והנה כאשר התכופף אל הנהר ליטול מעט מים בכדי להתרענן מעט מעייפותו ולרוות את צמאונו, הוא נוכח לתמהונו שאין שם מים בכלל, אלא שמתוך טרוף הדעת מחטיפתו נראה לו באחיזת עינים כי כל סביביו מים אין סוף, הוא ניסה את עצמו והחל צועד והנה אכן הכל מתחת לרגליו קרקע מוצקה, כיון שהמשיך בהליכתו והרגיש שהוא מתקרב לישוב, גדלה שמחתו יותר שכן נוכח כי הכל היה דמיון בלבד.

כך היא מלחמת הרוח, היצר הרע חוטף את האדם לאי נידח ומתוך טירוף דעתו נדמה לו שהכל מסביבו מצודים גדולים, הצלחות מדומות ומשאות שוא, כל קיום התורה והמצות אבוד ממנו ח"ו, שוב אין לו במה להתייבב לפני בוראו, אך החכם נוכח מיד שהכל היא אחיזת עינים בלבד, וכי דרך התורה ודרך ההתקרבות אל ה' ותורתו היא קרקע מוצקת...

"דרכי היצר רבים הם מאד" - היה רבנו מתריע בכל עת - "ועל כן יש לתכנן גם הרבה דרכים להנצל מפניו: חכמינו ז"ל אמרו ד'גמירי [דמסכת] עבודה זרה דאברהם אבינו, ארבע מאה פירקי הוויין, והוא ביאר את הדברים על פי מה שכתב הרמב"ם דאברהם אבינו ע"ה עשה כל חייו להפיץ בעולם את דעת ה' יראתו ואחדותו: "היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבות וכו' ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו כמה ספרים" - ולפי שבימיו היו מרובים עובדי עבודה זרה, ועבודתה היתה בסוגי עבודות רבות ומשונות, לכן גם התקין ותכנן דרכים הרבה כנגדם, ומכאן הפרקים הרבים במסכת ע"ז שלו..."

אך גם בעשיית המצוה יש לכוון לשם שמים בלבד ולא להנאה וכבוד עצמי:

"על הפסוק בבראשית: ז'יאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו, מפרש רש"י: "יוסף נראה אל אביו".

ולכאורה יש להבין מה הוסיף כאן רש"י בדבריו על המקרא? אלא שבא להדגיש, שיוסף הצדיק לא נסע לקראת אביו כדי לספק את רגשות הגעגועין שלו, שאלמלי כן לא היה כאן אלא מילוי רצון גשמי בלבד, אלא כוונתו העיקרית היתה להיראות אל אביו, שאביו יראהו וישמח בו - אך ורק להשקיט את געגועי אביו, ובכך לקיים מצות כבוד אב".

כיוצא בזה אנו למידיים מפסוקים אחרים:

"התורה מספרת אודות משה רבנו: "ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר. ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן. ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה וישען וישק את צאנם. ותבאנה אל רעואל

מעולם שמץ של סתירה בין מעשיו אפילו בהנהגה אחת שעשה מימיו..."

על טיב הערכתו של רבנו את ה"חפץ חיים" מסופר כי פעם אחת סח לו אחד הרבנים כי "מן היושר הוא לערוך מספד ביישיבת ראדין על אדם גדול פלוני, שנסתלק לאחרונה לבית עולמו". ורבנו הגיב: "עד שאתה מייצעני דבר זה, הבה נבדוק אם בכלל נהיר לנו מהו אדם גדול..." והוא ביאר את דבריו לאיש שיחו:

"לפעמים כאשר נתקלים באדם חגור צולע, נמשכת תשומת הלב האנושית לידע האם צליעתו היא בגלל שרגלו האחת קטנה מדי או יתכן שלהיפך, כי הוא צולע דוקא בגלל שרגלו אחת גדולה מדי, אף שהדבר ברור שאצל איש זה חסר האיזון ברגליו, ובכן דע לך כי גם ברוחניות הדבר כן - אדם גדול, ממש הוא רק איש מסוגו של ה"חפץ חיים" אשר רוחניותו מאוזנת בתורה וביראה בחינת עיגול שלם ללא שום בליטות וחסרונות, כל החלקים באישיותו מתאימים כחטיבה, מה שאינו כן באותו אדם חשוב שהזכרת, הלה היה חשוב מדי בשטח אחד, ללא היחסיות הדרושה במקביל לחשיבותו בשטחים אחרים, והשקיעות והבליטות שוב שוללות ממנו את התואר: אדם גדול..."

בשנת תרע"ו בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר גלו ה"חפץ חיים", תלמידי ישיבתו והרמ"ם, לעיר סמילוביץ' ברוסיה, ורבנו בתוכם, הוא עסק שם באחד הימים בסוגיא ד'נתקל פושע', במסכת בבא קמא, והציקה לו קושיא מסויימת שנזדקרה מתוך דברי התוספות, כדרכו וטבעו מאז, הקושיא לא נתנה לו מנוח, והוא הזדרז תפוס שרעפים אל מעונו של הרב דמתא שם, הגאון רבי בצלאל זייצ'יק, בכדי לפלפל עמו בענין, אולי מבין שניהם תסתיים שמעתתא. אולם אף רבי בצלאל נטרד מקושיא חמורה זו, ויחדידו יצאו שניהם לטייל מחוץ לבית כדי לדוש בנושא ולתרץ את דברי התוספות על נכונם.

בהילוכם - כמעט בלא תשומת לב - הגיעו עד לאכסניה שהתגורר בה ה"חפץ חיים", וכיוון שהרגישו בכך הסכימה דעת שניהם להיכנס אליו כדי שיפרש להם הוא את הדברים. והנה אך דרכה רגלם על סף החדר החיצון, שמעו את קולו של ה"חפץ חיים" מן החדר הפנימי, כשהוא לומד באותה שעה ממש עם חתנו רבי אהרן סוגיא זו, הם המתינו בחדר החיצון מתוך כבוד ובכדי שלא להפריע, וכיון שהגיע ה"חפץ חיים" לאותו "דיבור המתחיל" בתוספות שעליו סובבה קושייתו של רבנו שמעוהו מפרש בקלילות באר היטב את דברי התוספות ומזכיר בנשימה אחת עמהם את הקושיא המטרדת, מלה במלה, כשהוא מוסיף לספר לבנו שקושיא זו כבר תירץ מקדמת דנא לאור הנחה מסויימת שהוזכרה בדיבור תוספות פלוני במסכת כריתות!...

לשמע הדברים שוב כבר לא היה יכול רבנו להתאפק, כהרף עין ניתר ממקומו קפץ למול ה"חפץ חיים" והכריז בצעקה: "אאה! גאונות שכזו... קדושה שכזו... רק מלאך ממרומים יכול להגיע לכך!..."

ומעניין הדבר, הערכה ואהבה זו היתה כמים פנים אל פנים, וכמעט שלא ניתן לתאר עד כמה שהפליג מרן ה"חפץ חיים" בערכו של רבנו ראש ישיבתו, עד שהתנהג עמו כבן עליה ממש וכאחד השייך לדורות הקודמים, רבות היה משתפו ביצירת חיבוריו ביחוד כאשר נזקק לסכם הלכה ולהכריע בדין בין דעות ושיטות הפוסקים, ובפרט לעת זקנותו, או כאשר נתבקש להשיב תשובה בכתב, כאשר רבנו אינו שוכח בכל פעם להתנות עמו לבל יזכירהו בספרים משום דלמעשה הוא אינו מביע כלל את דעתו אלא שומע בלבד ודן בדברים, וכי משום שכל הסייעתא דשמיא לברור הענין על ידו הוא מכחו של ה"חפץ חיים" בלבד.

כי אמנם כך הרגיש ראש הישיבה בשיחות אלה - וכך היה מספר

הגה"צ רבי אליהו דושניצר מי שהיה לימים מנהלה הרוחני של ישיבת לומז'א בפתח תקוה בא", ומתלמידי ראדין בימים ההם, כי נוכח פעם בפרוס ימי החנוכה אצל ה"חפץ חיים" כאשר אחד הבחורים בא לשאלו היכן להדליק "נר חנוכה", אם באכסניתו בה יש, או אצל בעל הבית שאוכל שם את ארוחותיו, וה"חפץ חיים" הפנה אותו לרבנו שנוכח באותו מעמד, אך רבנו תפס בידו של הבחור, בידו השניה לקח ספר "משנה ברורה", ואמר לו: "הבה ונלמוד יחד בספר קדוש זה ונדע כיצד יש לנהוג..."

הערכה זו של ה"חפץ חיים" לאישיותו וקדושתו של רבנו, גם הביאתו לשתפו בחורף שנת תרס"ט, יחד עם הגה"צ רבי אלחנן וואסרמאן, בהוצאת "דיבוק" גלגול נשמה, שנכנס לגופה של נערה יהודית מן הכפר פאסאלי בדרך לויילנא, והוריה השבורים באו עם הבת החולנית לפני ה"חפץ חיים" כדי שיטפל בה. על פי גזרתו של ה"חפץ חיים" בצירוף הרבנים, עזב ה"דיבוק" את גוף הנערה בלא שום פגע ושם ה' התקדש ברבים.

לישיבה של מעלה

עשרה קבין של יסורין נטלו הישיבות ומבצרי התורה בפולין וליטא בשנות המלחמה העולמות הראשונה שהחלה בשנת תרע"ד, ותשעה מהם נטלה ישיבת ראדין. הישיבה כולה תלמידיה וראשיה, גלתה בשנת תרע"ד לעיירה סנובסק, רובם של התלמידים סבלו מרעב ומחלות,

והנה פלא, גם כאן בצרתם לו צר, ראש הישיבה רבנו, אף שביקשו רבים להקל אליו, סירב בתוקף ולא שבק למהימנותו, הוא וביתו לא עזבו את התלמידים אפילו לשעה אחת, רבנו חלק את גורלו עם גורלם, ותכופות היה גם מן הראשונים להפגע מרסיסי פצצות שנורו לעברה של הישיבה.

בימים ההם הוא הכפיל את עמל תורתו ועמלו בעבודה ה' ועודד רבים לצפיה בישועת ה'. בתנאים איזמים המשיך להרצות את שיעוריו מעולפי הספירים, אך היסורים התדירים השפיעו בצורה הרסנית על גופו שהיתה רק לבוש לנפשו העדינה, בריאותו שהיתה רופפת גם בלא אלה, התמוטטה, ונוסף על כך גם אסונו הפרטי שם בפטירתה של זוגתו הצדקנית ורבת החסד מרת פעסא לאה ביום ה' ניסן תר"פ.

גם משחזרה הישיבה מגלותה בקיץ שנת תרפ"ה למקומה בראדין, לא חזר ראש הישיבה לאיתנו, לאה ותשוש היה, הוא ניסה אז לעזוב את הגולה ולעלות לארץ ישראל שאוירה נוח, אולי ישופר לו, אך כל המאמצים לעזיבת הגולה עלו בתוהו.

ה"חפץ חיים" הציע להביא לו את הרופא הידוע מוורשה בפולין, ד"ר פלוטו, הדבר היה כרוך בהוצאות רבות וה"חפץ חיים" גייס את הסכום, כאשר רופא זה בדק את החולה הוא שח ל"חפץ חיים" בהתפעלות "כי עדיין לא נקלע במוח כה מיוגע של אדם במשך יובל השנים בהם משמש כרופא". ראש הישיבה שהכיר במצבו וידע את קושי מחלת ניוון השרירים אשר לקה בה, לא הגיב כלום, אך כאשר שמע את הצעת הרופא לאסור עליו לגמרי את לימוד התורה שכן אסור לו לאמץ כלל את מוחו, נזדעזע רבנו ונענה: "ללא לימוד התורה למה לי בכלל חיים?..."

ה"חפץ חיים" בעצמו שהיה יום ליד מיטתו של רבנו ופיו לא פסק מתפילות ובכיות להחלמתו, וכך עשו גם כל תלמידי הישיבה עם רבותיהם, אך שערי שמים ננעלו, המחלה לא ניתנה לריפוי.

בימיו האחרונים בשבוע האחרון של שנת תרפ"ט, ימי הסליחות, כאשר מצב החולה הורע ובנו של רבנו הג"ר רבי אברהם טרופ, חש לחדרו של ה"חפץ חיים", הוא מצאו יושב ובוכה, אך כאשר רבי אברהם התפרץ בזעקה: "רבי למה תחשה? המצב מסוכן!" נענה ה"חפץ חיים" באנחה שקטה ופָּשַׁח לעצמו: "כסבור אתה שאפשר לנתקו משם בכח? - אמר ולא יסף.

נותרה כאישיות אל מות, תורתו של רבנו הוסיפה ומוסיפה להיות "תורת חיים" ומשדדת בבתי מדרשות עד היום הזה - מאז ימי רבנו עוד בהילו עלי ראשו ועד הנה, כמעט שאין צורב בכל ישיבה בכל חוג ועדה, ומקצה הארץ לקצהו, שלא למד או שמע אי פעם מרבנותיו מדבריו של רבנו אם בשמו "ר' נפתלי" או בכינויו "הגרנ"ט". ויהי לנס בעולמה של תורה.

(מתוך "הנותן אמרי שפר" שבפתח חידושי הגרנ"ט השלם)

רק בן חמשים ותשע שנה היה רבי נפתלי בפטירתו, אבידה שאינה חוזרת לעולם התורה בכלל, ולישיבת ראדין בפרט. בניו וחתניו הגאונים המשיכו בדרכו, הגיעו להישגים מופלאים בהרבצת תורה, אם בראדין גופה, אם באמריקה ובארץ ישראל. אולם, עוד ימים רבים לחלל הכאב בנפש מעריציו, על סילוקו של האי שופרא, ובישיבת ראדין רבתה תאניה ואניה, על רבי נפתלי הנותן אמרי שפר - שלקחו האלקים ואיננו.

ימים אחדים לפני ראש השנה החמיר המצב ביותר, רבנו לקה בשטף דם, תלמידי הישיבה קבעו אז תפילה במשך שלשה ימים ולילות ללא הפסק, הזעקה על רבם האהוב היתה איומה, אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש עד שהאראלים נצחו!

במוצאי ראש השנה שנת תר"ץ עלתה נשמתו הטהורה של רבנו נפתלי הנותן אמרי שפר, לישיבה של מעלה, והוא בן חמשים ותשע שנה בלבד - בישיבה של מטה נגדע האילן שעוד אמרו לחסות בצילו ימים רבים, בשיא בלובו. ובישיבה של מעלה רבתה השמחה לקראת גדול ראשי הישיבות - "רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי וצדיק".

כאשר הגיעה השמועה לחדרו של ה"חפץ חיים" נפלו שני דמעות חמות מעיניו, הוא בירך ברכת "דיין האמת", ופנה אל הגה"צ רבי אלחנן וואסרמאן, שנוכח שם, והגיב בשאלה: "מי יגן מעתה על הדור?". ואחרי רגעים של שתיקה הוסיף: "כמה מהם היו עד עתה מגינים על הדור כמו הכהן ועוד... ועתה..."

עולם התורה הסיר עטרתו, ישיבת ראדין התייתמה, אך אישיותו

טענת ה"חפץ חיים" על ביאת המשיח

גדולי ישראל שבכל הדורות לימדונו שלפעמים יכול האדם לדבר עם הקב"ה בלשון של 'טענות' ולטעון לפניו כהנה וכהנה בעבורו ובעבור כלל ישראל כולו. הגאון רבי חיים ברמן שליט"א סיפר ששמע ממרן הגרא"מ שך זצ"ל עדות נדירה מהגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל, וכאשר הגרא"מ שך סיפר את הדברים זלגו עיניו דמעות. פעם אחת ביום הושענא רבה סיפר רבי נפתלי טרופ, ביקש החפץ חיים זצ"ל רשות מהקהל שהצטופף בהכיל הישיבה בראדין, ועלה לבימה כדי לומר דברי חיזוק, כדרכו בקודש. הפעם היו אלה דברים מיוחדים במינם, שגרמו להתרגשות רבה בקהל.

החפץ חיים פנה אל השם יתברך ואמר, הרי אתה יודע אבינו שבשמים עד כמה הגאולה נחוצה לנו, ועד כמה אנחנו רוצים לראות כבר את משיח צדקנו. אלא מאי? שהינך רוצה בטובתנו, ואתה סבור שזו היא הטובה שלנו שהמשיח לא יבוא עדיין, כדי שנמשיך להיטהר בפניך ונעבור צירוף אחר צירוף, ואולי גם סיבות אחרות שכולן הן לטובתנו. אנחנו בטוחים שהגאולה מתעכבת אך ורק מפני שאתה מעוניין כל כך בטובתנו". בשלב זה פנה החפץ חיים אל הקהל. ואמר: "אבל כולנו יודעים שאם נשאר עוד זמן קצר בגלות המרה הזו, בין הגויים הרוצים לכלותינו, הרי לא יישאר מאתנו ומהילדים שלנו כלום, והדור הצעיר יילך ויתדרדר מדחי אל דחי. לכן, הבה ונפנה כולנו כאיש אחד בלב אחד, אל הקב"ה, ונאמר לו שאנחנו מוחלים לו על הטובה שהוא רוצה לעשות אתנו, וברצוננו לראות עתה את מלכנו ואת משיח צדקנו... הדברים עוררו התרגשות רבה, ולמשמע ההכרזה המפתיעה של החפץ חיים פרץ כל הקהל בככי.

(מובא בספר "אהל משה")

עסק התשובה

מסופר שה"חפץ חיים" אמר בישיבתו בימי האלול, שאינו מבין מה כל העסק שעושים מענין התשובה, שכן הדבר אינו דבר קשה, רק חרטה על העבר וקבלה על העתיד ובכך האדם כבר הינו שב בתשובה.

והבחורים בישיבה תמהו, מה הוא אם כן כל העסק הגדול שיש מענין התשובה, ושאלו לג' נפתלי טרופ זצ"ל מהו הביאור בדברי ה"חפץ חיים". וביאר הגרנ"ט, שאמנם תשובה אינה אלא חרטה וקבלה, אבל בשביל שהחרטה תהיה 'חרטה' והקבלה תהיה 'קבלה' יש לעשות את כל העסק מענין התשובה.

(מוסר ודעת א, ט)

יום הכיפורים

לאכול נאכל.
• הבעל חידושי הרי"מ זצ"ל הלך ביום הכיפורים לבקר חולה שהרופא ציוה עליו לאכול, מצאו עוצב. אמר לו הרבי למה אתה מצטער, מי שציוה על הצום ציוה גם על אכילה ביום הכיפורים.
• תפלת נעילה - נעילת שערים, מצאו חכמים רמז בכתובים לתפלת נעילה, (שיר השירים ח) "קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר על כפות המנעול", "קמתי אני לפתוח לדודי" - זה יוצר (תפלת שחרית), "וידי נטפו מור" - זה מוסף, "ואצבעותי מור עובר" - זה מנחה, "על כפות המנעול" - זה נעילה ("כד הקמח" בשם המדרש).
• "סלחתי כדבריך", מסביר היה רבי ברוך מכתובת זצ"ל, סלחתי מדת הסליחה שלי ומהותה היא "כדבריך" באותה מידה שדבריך נאמרו בכנות וברצינות כן ישיגו את מטרותם.
• מעשה ברבי יוסף בער מבריסק זצ"ל שביום הכיפורים תיכף אחר נעילה ציוה לתקוע ולהתפלל מעריב. שאל אותו אחד הגבאים, רבינו הרי דין מפורש הוא שצריך להמתין עד שיצא הספק מלבנו? אמנם נכון - השיב ר' יוסף בער - "עד שיצא ספק מלבנו" אמרו, אבל לא עד שיצא לבו מספק...

• רבי ישראל אליהו וינטרויב זצ"ל הביא בשם הגאון מוילנא זצ"ל שאמר, שעבודה של רגע אחד ביום כפור שוה לעבודה שאדם עובד במשך שנה שלמה. אין גבול למה שאדם יכול לזכות ביום הקדוש הזה, ובלבד שיחליט לעשות מעשה, לעשות שינוי, להתרומם.
• אמרו על הרב הקדוש השרף ר' אורי סטערילסקער זצ"ל שהיה אוכל ושותה בערב יום כיפור יותר מדרך הטבע שכל אכילות של ערב יום כיפור תיקון הם לאכילות של כל השנה, אכל ושתה עד שבקושי היה הולך להתפלל. כיון שירד לפני התיבה ועמד להתפלל לא הרגיש ממאכלו וממשתהו כלום, כמו שאמרו חז"ל "פחד קשה יין מפיגו".
• מעשה והתמרמר זקן חולה בפני ה"חזון איש" שאסרו עליו הרופאים לצום ביום הכיפורים ולבו עליו דוח משום כך. השיב לו ה"חזון איש", מי אמר שלא תצום? אתה תצום שני צומות. חז"ל שקבעו שהאוכל בתשיעי כאילו התענה שני צומות אמרו כך משום שזהו רצון השם. ואם אתה מחוייב על פי דין לאכול גם בעשירי, מדוע לא יעלה הכתוב גם עליך כאילו אתה צם שני צומות? את הפקודות שחוטלו עלינו, אם לצום נצום, אין אנו אלא חיילים פשוטים המקיימים, ואם

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" (דברים לב, א).

סודות העמוקים שנתגלו להגרא בפרשת האזינו

הגרא"ח מוואלאזין ז"ל תלמיד הגרא ז"ל כותב בהקדמה לספרא דצניעותא: ידוע שרבינו הקדוש (כך קורא הגרא"ח להגרא ז"ל) - היו לו גילויים, ואין ידוע אם בהקיץ או בחלום - כי רבינו היה מתנהג בהצנע לכת מאד מאד, והסתיר דברים אלו, אך לפעמים היה מתבטא מאלו הדברים באמצע שיחה ונודעו קצתן.

ואירע פעם שהיה מדבר מענין לענין, ובתוך הדברים סיפר שהיה בוילנא איש אחד אשר היה מגלה דברים נסתרים, ואפילו מה שאדם היה עושה בתדרי חדרים - היה יודע ואומר להם, עד כדי כך שהאנשים היו מפחדים להראות בפניו שמא יגלה מסתורין שלהם. והביאו אותו לרבינו הגרא"א, ואמר לו: אם יתן לי רבינו רשות - אומר לפניו מה שדרש רבינו מלפני ב' שבועות. ונתן לו רשות ואמר, כי בשעה פלונית ישב רבינו על מקום שיושב כעת - ולמד פרשת האזינו ונתגלו לו סודות עמוקים מאד, ורשב"י ישב מימינו והארי הקדוש משמאלו, וכך היה דורש...

הגרא"א היה לו התפעלות גדולה מזה, ואמר כי יש ב' דרכים לדעת נסתרות בני אדם: יש דרך קדושה - אם אדם נוהג בפרישות יתירה ופרוש מכל תענוגי עוה"ז - יש התקשרות עם המרכבה הקדושה, ונכנס בשערי הקדושה הרבה, ואז יכול להביט ולראות מה שנעשה בכל העולם, ואף מה שעושה אדם בין ארבע קירות ביתו הוא רואה - כמו שרואים דרך חלון פתוח. אך יש גם שניה להבדיל - אם אדם מתקשר במרכבה הטמאה ר"ל, גם הוא יכול לראות כמו חלון, כי "זה מול זה עשה האלקים..." וסיים הגרא"א כי האיש הזה יודע דברים אלו ע"י המרכבה הטמאה - וציוה מיד לגרשו מביתו.

(לב אליהו - רבי אליהו לופיאן)

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי" (דברים לב, א).

א.

האופן בו יקבלו את התוכחות

על פי פירוש ה"חתם סופר" ז"ל: "תמה אני אם יש מקבל תוכחה" (ערכין טז, ב), ופירוש, מי שמקבל על עצמו. והיינו "האזינו השמים", המובחרים אף שאין צריך לתוכחה, על ידי כך "ותשמע הארץ", ממילא גם הפחותים שבעם ישמעו.

(חידושי רבינו יוסף נחמיה)

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי" (דברים לב, א).

מכח הענווה

שאל הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוצק זי"ע, כיצד יתכן שמשא רבינו, שעליו העידה התורה שהיה ה"עניו מכל

האדם" (במדבר יב, ג), הרהיב עוז לצוות "האזינו השמים"? אלא שמכאן רואים שככל שהאדם שפל יותר בעיני עצמו, יש לו את הזכות לתבוע שיצייתו לו מהשמים.

(ממעניות הנצח)

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי... פִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לְאֵלֵינוּ" (דברים לב, א-ג).

משה רבינו הצטדק על שדיבר קשות לשמים ולאָרֶץ ודרש שישמעו לדבריו. אך הוא מסביר שהסיבה לדרך בה דיבר אליהם היא משום ש"שם ה' אקרא" - הוא מדבר בשמו של הקב"ה, ולכן "הבו גודל לאלקיננו" - כלומר איני דורש כבוד לעצמי אלא להקב"ה.

(אבן עזרא)

שנה אחת בשבת תשובה, באו שלוחים לבית הכנסת הגדול בעיר ברנוביץ, והודיעו שרב העיר רבי דוד ווייצל זצ"ל לא חש בטוב ולא יוכל לשאת את דרשת שבת שובה כמנהגו. מיד נשא כל הקהל את עיניו לעבר רבי אלחנן וסרמן זצ"ל שנכח בבית הכנסת, והפצירו בו לדרוש.

עלה רבי אלחנן לבימה ואמר: קשה להבין כיצד משה רבינו, שהתורה מעידה עליו שהיה "עניו מכל האדם אשר על פני האדמה", העיז לדבר בנוסח כה בוטה, "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי", ויותר מכך, צריך להבין איך מעיז בן תמותה לקחת לו עדים שהיו חיים וקיימים לעולם!?

אלא, שמשא רבינו תירץ שאלות אלו במשפט אחד - "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו", דהיינו שכל דבריו אינם מילים שלו אלא הכל מה' יתברך, ובשביל כבודו יתברך רשאי הוא לקחת עדים חיים וקיימים לעולם.

אף אני, הוסיף רבי אלחנן בהתנצלות, גם אם אומר לכם דברי תוכחה ומוסר, אין אלו דברים משלי, אלא אך ורק דברים הכתובים במפורש בתורה.

(אור אלחנן ח"א)

"יַעֲרוֹף כַּמְטֵר לְקַחֵי תֵזֵל כַּטֵּל אִמְרֵי" (דברים לב, ב).

בגמ' בתענית (ז, א) דרשינן דאם תלמיד הגון הוא "תזל כטל", ואם תלמיד שאינו הגון הוא "יערוף כמטר" מלשון "יערפהו". והנה בפסוק הוזכר קודם "יערוף כמטר" דהוא תלמיד שאינו הגון אח"כ "תזל כטל" דהוא תלמיד הגון, וביאר ב"טעמא דקרא" דכל זמן שהתלמיד שאינו הגון נמצא אי אפשר ללמד גם את ההגון, ולכן קודם צריך לערוף את שאינו הגון ולהסירו, ואחר כך יוכל ללמד את התלמיד ההגון.

עוד דרשינן בגמ' (שם), כל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות שנאמר "יערוף כמטר לקחי", ואין עריפה אלא הריגה, והעוסק בתורה לשמה נעשית לו

ופירש השל"ה הקדוש זי"ע - שלא יוכיח אדם ויאמר לו "לץ אתה, ריק ופוחז אתה!" אלא "הוכח לחכם" אמור לו "הנך חכם, ולא מתאים לך לעשות מעשה שטות".

כל זה אפשרי רק כשמוכיח אדם יחיד, אבל המוכיח את הציבור יכול לדבר אליהם קשות בלי לחשוש שיכלמו מדבריו, וזאת משום שכל אחד חושב שהדברים אינם מכוונים אליו אלא לאחרים.

רש"י פירש ש'שעירים' הוא לשון רוח סערה, 'דשא' הוא שם כולל לכל העשבים המכסים את הארץ, 'רביבים' הם טיפות מטר היוורדות בנחת, ו'עשב' הוא קלח אחד. לפי פירושו, אמר משה רבינו לישראל: תוכחתי תהיה 'כשעירים' - בתוקף וסערה, 'עלי דשא' - רק כשדברי מופנים לרבים. אולם דברי יהוה 'כרביבים' - בנחת ובשקט, 'עלי עשב' כאשר אוכיח אדם יחיד.

לזה התכוון משה כשאמר "ולא הרעותי את אחד מהם" (במדבר טז, טז), כלומר, לעולם לא הוכחתי קשות אדם יחיד.

(שערי שמחה)

"יְעַרְף פְּמָטָר לְקַחֵי תֹגֵל פְּפֹל אִמְרָתִי פְּשְׁעִירִים עָלֵי דְשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלֵי עֵשֶׂב" (דברים לב, ב).

להורות לבני ישראל ללא שום הנאה עצמית

הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע פירש: משה רבינו ביקש שכשם שהמטר והטל אינם יורדים להנאת עצמם, כי אם להרוות את הבריות ולהצמיח את האדמה, כך גם לא תהיה לו שום הנאה עצמית בדברו לבני ישראל, וילמדם ויזכיחם אך ורק לטובתם. (נועם אלימלך)

איש עני ומר נפש נכנס לביתו של האדמו"ר מסטוטשין זי"ע, בשעה שהיה שקוע עמוק בלימודו והתחיל לגלגל עמו שיחה על דא ועל הא. הרבי סגר את הגמרא ונתן לאיש את מלא תשומת לבו.

כשיצא האיש מהבית, נכנסה בתו של הסטוטשינער לחדרו ושאלה האם לדבר עם יהודי על דברים בעלמא לא נחשב לביטול תורה?

אמר לה הרבי: בתי, כל התכלית של לימוד תורה היא כדי שאוכל לעזור ליהודי, וזוהי המשמעות של ללמוד על מנת לעשות ולקיים.

(רזא יקירא)

התורה מועילה רק לאדם כעל מידות טובות

הרה"ק רבי אברהם מטשעכנוב זי"ע כותב בספרו "זר זהב", שהתורה נמשלה למטר שיכול לפעול ולהצמיח רק כשהשדה נחרשה ונזרעה כראוי. מטר היוורד על אדמה שלא נחרשה ולא נזרעה, הופך אותה לרפש וטיט ללא שום תועלת.

בזה דומה התורה למטר. כשהתורה נכנסת באדם בעל מידות טובות וירא אלקים, היא מהווה עבורו סמא דחיי, אולם אם היא נכנסת באדם שאינו מאמין בה' או באדם בעל מידות רעות, היא נהפכת לסם המוות.

טל חיים. והנה הזכיר "טל" לעוסק בתורה לשמה, ו"מטר" לעוסק שלא לשמה, והטעם בזה נראה דמבואר בגמ' בתענית (ג) שטל יורד ברציפות, ומטר יורד לעיתים, ומעתה יש לפרש דטל הוא משל לתלמיד חכם שעוסק בתורה ברציפות שהיא לשמה, משא"כ מטר הוא משל לעוסק שלא ברציפות דתורתו אינה לשמה.

ביאור נוסף לכפילות הכתוב מצינו בספורנו, וז"ל: "יערוף כמטר לקחי", הנה תורתי היא תערוף ותבוא בשטף "כמטר" למבינים המוכנים לקבל מבוע מקור חכמה. "תזל כטל אמרתי" ונותנת גם כן כפי הנגלה ממנה איזו ידיעה להדיוטות, שעם היותה מועטת היא טובה מאד "כטל", באופן שהיא "כשעירים עלי דשא" שהמשכילים יביטו נפלאות ממנה. "וכרביבים עלי עשב" שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בו בוראם באופן מה, עכ"ל. והדברים נפלאים, שמתורתנו הקדושה האנשים הפשוטים נהנים מדבר הלכה כפי שְׁכָלָם, והמשכילים מבינים בזה לפי שְׁכָלָם.

ועוד ביאר ב"אור החיים" וז"ל: וכפל לומר במלות שונות "לקחי", "אמרתי", כנגד שני תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כנגד תורה שבכתב אמר "לקחי" שה' נתנה מידו ליד משה עכ"ל.

(רביד הזהב)

"יְעַרְף פְּמָטָר לְקַחֵי תֹגֵל פְּפֹל אִמְרָתִי פְּשְׁעִירִים עָלֵי דְשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלֵי עֵשֶׂב" (דברים לב, ב).

לדבר בלשון רכה ליחיד ובלשון קשה לרבים

פירש רש"י, כטל שהכל שמחים בו, לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות, כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין.

תוכחה הנאמרת בחומרה ובסערה נקראת "מטר" היינו ראשי תיבות של מ'שאכם ט'רחכם ר'יבכם, ואילו התוכחה הנאמרת בנחת ובלשון רכה, נקראת "טל" היינו ראשי תיבות של ט'וב ל'כל.

לפעמים ראוי להוכיח בלשון חמורה וחרیפה, ולפעמים בלשון רכה ומתונה, כשמטיפים מוסר לרבים יש לנקוט בדרך כלל בלשון חמורה, ואילו כשמטיפים מוסר ליחיד. יש לנקוט בלשון רכה ומתונה.

לפיכך כתוב "כשעירים עלי דשא", דשא היינו לפי רש"י שם כולל לכל הצמחים, בשעה שמדברים לפני ציבור אזי יש לדבר "כמטר" דברים חריפים, אולם "וכרביבים עלי עשב" היינו לפי רש"י כל מין בפני עצמו, בשעה שמדברים לפני יחיד, אז יש לדבר "כטל" דברים רכים ומתאימים העשויים להשפיע ולקרב.

(חתם 1910)

דרש רבי שמחה בונם סופר זצ"ל: כל פרשת האזינו היא תוכחה לישראל. על הפסוק "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט, יז) אמרו המפרשים שלא יוכיח בדברים קשים כדי שלא ילבין פני חברו ולא יבוזהו, אלא ידבר אליו בדברים רכים המתיישבים על לבו. כבר אמר החכם (משלי ט, ח) "אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאבהך",

בדומה לכך נכתב באבן שלמה (מתורת הגר"א פ"א אות יא), התורה משפיעה על הנפש, כמו שהמטר משפיע על הארץ, ומצמיח מה שנזרע בה - סם חיים או סם מוות. גם התורה מצמיחה מה שנמצא בלב האדם - אם לבו טוב תגדל יראתו, ואם לבו הוא שורש פורה ראש ולענה תגדל הטינא בלבו, ככתוב (הושע יד, י) "צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". אמרו חז"ל (שבת פח, ב): "למיימינים בה סמא דחיי, ולמשמאילים בה סמא דמותא" [למיימינים היא סם חיים ולמשמאילים היא סם המוות].

"יערף כמטר לקחי תול פטל אמרתי פשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב" (דברים לב, ב).

משה רבינו מתפלל שדבריו יעשו פרי גם כאשר חסרה הכנה מצד השומעים ראיתי בהעתק כתב יד קודש בעל "חתם סופר" זצ"ל לדקדק מאי טעמא נקט "דשא" ו"עשב" ולא אמר עלי דגן וגפן?

ולעניות דעתי אפשר כי באמת אמרו חז"ל (ברכות ו, ב) דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, אך מכל מקום ללב דייקא וצריך השומע שיכין לבו לקבל הדברים ואז יפעלו דברי הדורש והרי זה דומה לשדה תבואות ואילנות טובות, שלא די לו בשפע טל ומטר אם אין השדה נחרש ומעודר ומנוכש כראוי, אך לא כן שדה דשא ועשב, באלו אין השדה צריכה מעשה והכנה בגופו, ואך כאשר ירד הגשם והשלג עליהם מעצמם יעלו ויפרחו באופן שלא ישוב הגשם ריקם כי על כל פנים יצליח במשלחתו, ועל זה התפלל משה רבנו ע"ה שבכל אופן יצליחו דבריו ולא ישובו ריקם, אפילו אם לב השומעים לא נכון עדיין בכל זאת יהיו דבריו כמטר וטל עלי דשא ועשב על כל פנים.

(חידושי רבינו יוסף נחמיה)

"יערף כמטר לקחי" - לשון תפלה הוא, יהי רצון שלא ישובו דברי ריקם אלא יעשו פירות בלבות השומעים כמעשה המטר והטל בארץ להולידה ולהצמיחה. (חזקוני)

"יערף כמטר לקחי" (דברים לב, ב).

דבר ה' מפי הנביאים עושה פרי

כתיב **"כי פאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמא לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה כו' פן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם"** וכו' (ישעיהו נה, י-יא), רוצה לומר כמו הגשם והשלג לא ישובו אלא אם כן עשו תחלה שליחותם לרוות הארץ ולמלאות פני תבל תנובה ושוב על ידי זה עולים אדים מן הארץ ויריקו גשם והרוה הארץ והדר יעלו אדים וכן לעולם, כן דבר ה' אשר יצא מפי נביאיו וחכמיו ויפעלו על לב אנשים והצליח לאשר שלחתיו להחזירם בתשובה אז חוזרים הדברים אל ה' ומוסיפים כח בפמליא של מעלה לחזור ולהוריד מים טהורים ושוב חוזרים ועולים וחוזרים ויורדים וכן לעולם, ועל כן אמר משה רבינו ע"ה **"יערף כמטר לקחי"**, על

דרך הנ"ל ואז **"כי שם ה' אקרא אתם הבו גודל לאלקיננו"** שיחזור המטר למעלה.

(חידושי רבינו יוסף נחמיה)

"פשעירם עלי דשא" (דברים לב, ב).

מתוך פלפולא רווחא שמעתתא

פירש רש"י, לשון רוח סערה, מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן.

יש לפרש דהנה פלפול התורה נאמר ברוח סערה, כי אפילו אב ובנו ורב ותלמידו נעשים אויבים זה לזה, וכמאמרם ז"ל בקרא (במדבר כא, יד) **"על כן יאמר בספר מלחמות ה'",** וקמ"ל דגם רוח הסערה שבפלפול התורה אינה לרעותא, ואדרבה עי"ז מגדלין את לומדיהן, כי הפלפול מתוך רוח סערה כשכל אחד מתאמץ להעמיד דבריו עי"ז מתבררת האמת.

(להורות נתן)

"פשעירם עלי דשא" (דברים לב, ב).

תורה מכפרת כמו כל הד' חילוקי כפרה

פירש רש"י, לשון רוח סערה, מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם, אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן.

שח הרה"ק המהרי"ד מבעלזא זצ"ל: בספרי נאמר כי **"שעירים"** רומז לשעירי יום הכיפורים, והתורה מכפרת כשעירי יום הכיפורים.

הדבר יבואר על פי דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א) שאומר, שבזמן בית המקדש נתכפרו כל הד' חילוקי כפרה על ידי שעיר המשתלח (ראה יומא פו, א).

זו כוונת הספרי **"כשעירים עלי דשא"**, התורה הקדושה יש לה כח של כל השעירים, גם של שעיר המשתלח המכפר על חילול ה'. כי בכח למוד התורה הק' אפשר לתקן את כל החטאים. אפילו חטא חילול ה'.

(טללי אורות)

"פשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב, פי שם ה' אקרא תבו גדל לאלהינו" (דברים לב, ב).

כשם שהרוח וטיפות מטר היורדים 'עלי דשא' נותנים חיות המגיעה לשורשו של כל עשב ועשב, כך צריך הצדיק לרדת לשרשה של כל נשמה ולהחיות אותה. והדרך להגיע לשורש הנשמה היא על ידי **"כי שם ה' אקרא"** - לעשות הכל רק למען כבוד ה', והתוצאה תהיה **"הבו גודל לאלקיננו"** - שיתקדש שמו של הקב"ה.

(דברי יחזקאל)

"פי שם ה' אקרא תבו גדל לאלהינו" (דברים לב, ב).

כתיב **"כפרתם אב על פנים רחם ה' על יראיו, פי הוא ידע יצרנו זכור פי עפר אנחנו"** (תהלים קג, יג-יד). צריך ביאור מה צריך לרחם על יראיו ולזכור כי עפר המה וידע יצרם, הא זה טעם לרחם על הרשעים; ועוד מהו **"כרחם אב"** ולא **"כרחם אים"** שרחמנותה מרובה. וכתב כבוד קדושת זקני

"הצור תמים פָּעְלוּ כִּי כָּל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיֵשֶׁר הוּא" (דברים לב, ה).

ישראלים דרכי ה' גם אם לא מבינים זאת

משה רבינו ע"ה הקדים דברים אלה לתוכחתו, כי ענין "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" (ברכות ז, א) גורם לחטאי בני אדם, האומרים "אֵיה אֱלֹקֵי הַמְּשַׁפֵּט" (מלאכי ב, ז) ומסרבים לקבל תוכחה. לכן, פתח משה רבינו ואמר "הצור תמים פעלו", כי לאחר שיבינו שדרכי ה' תמימים וישרים, למרות שלא תמיד אפשר להבינם, יוכלו לקבל דברי מוסר. וכן אמר דוד המלך (תהלים נא, טו) "אֲלֻמְדָּה פִּשְׁעִים דְּרָכֶיךָ", קודם כל אֲלֻמְדָּה את בני ישראל להבין את דרכי ה' הישרים, ואז יתקיים "וְחִטָּאִים אֲלֵיךָ יִשׁוּבוּ" (שם) - דהיינו שיקבלו דברי תוכחה וישוּבוּ בתשובה. (כתב 109)

"שִׁחַת לוֹ לֹא בָּנִיו מוֹמִים דוֹר עֵקֶשׁ וּפְתִלְתוֹל" (דברים לב, ה).

התנהגות רעה משפיעה על הילדים גם אם חוזר בתשובה באחרית ימיו

אם אדם "שיחת" בנעוריו, ובזקנתו עושה תשובה, הנזק "לו לא" - לו עצמו אין היזק כי תשובתו מתקבלת, אולם "בניו מומם" - בניו שראו את התנהגותו בשחר ימיו ולמדו ממעשיו נשארו מקולקלים, ויוצא מהם "דור עיקש ופתלתול". את החטא הזה אין לתקן, ולכן מזהיר הכתוב (פסוק ז) "זכור ימות עולם" - זכור לעבוד את ה' כל הימים, "בינו שנות דור" - תבינו שבמעשיכם אתם משפיעים על הדורות הבאים.

"שִׁחַת לוֹ לֹא" (דברים לב, ה).

התנהגות הבנים מעידה על האבות

ישנם אנשים אשר למראית עין הולכים בדרך ה' ורשעותם הפנימית ניכרת בהתנהגות בניהם, וזהו "שיחת לו לא" - אף שאצל האדם עצמו לא נראית ההשחתה כי כלפי חוץ מתנהג כצדיק וירא שמים, אבל "בניו מומם" - החינוך הקלוקל של בניו שגדלו בלי שראו יראת שמים אמיתית ומידות טובות, הם העדות הטובה ביותר שהוא בעל מום, המגדל "דור עיקש ופתלתול".

"דוֹר עֵקֶשׁ וּפְתִלְתוֹל" (דברים לב, ה).

כשלוך מביא כשלוך

הנביא ירמיהו אומר: "אֵיך תֵּאמְרֵי לֹא נִטְמַאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הִלַּכְתִּי רְאֵי דְרָכֶךָ בְּגֵיֶךָ דְּעֵי מָה עֲשִׂית בְּכָרְהָ קֵלְהָ מְשַׁרְכֶת דְּרָכֶיךָ" (ירמיהו ב, כג). עם ישראל אמרו שאין אצלם עובדי עבודה זרה, והנביא אומר להם איך תאמרי שאין, והרי יש. וצריך ביאור, שאם הם אומרים שאין, היכן, לדברי הנביא, יש. - "ראי דרכך בגיא", פירוש בבעל פעור, והרי שאכן עבדת עבודה זרה. ותמוה, מה שייך לכאן מה שנשלו פעם בבעל פעור, והרי טענתם היא שעכשיו אינם הולכים אחרי הבעלים.

אומנם זהו שאמר להם, "בכרה קלה משרכת דרכיה", ומביא המצודות דבטבעה של גמל נקבה, שהולכת

וצ"ל כי רחמי האם סופן אכזריות כי על ידי כן יוצא הבן לתרבות רעה, על דרך "חושך שָׁבְטוּ שׁוֹנָא בְּנוֹ" (משלי יג, כד), מה שאין כן האב אם השעה צריכה מתאכזר על בנו וזהו בעצמו רחמנותו ולטובת בנו. וכן הקב"ה רחם על יראיו כרחם אב דייקא, לא חשך שבטו מהם וְהִרְבָּה להם תורה ומצוות להפרישם מכל טומאה כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. והיינו שמברכין על המצוות "ברוך אתה ה'", רחמים, שאתה אלוקינו בדין על ידי רחמך וקדשנו במצוותיו וכו', וזהו "כי שם ה' אקרא", רחמים, הבו גודל לאלוקינו", [דין].

"כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאֱלֹקֵינוּ" (דברים לב, ג).

במסכת ברכות (כא, ב): א"ר יהודה מניין לברכת התורה לפניה מן התורה, שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו".

ב"ספר המצוות" במנין העשין להרמב"ן חשיב ליה [לברכת התורה] לעשה, ומדמי ליה למצות קריאה בשעת הבאת ביכורים שאינה חלק ממצות ביכורים אלא מצוה בפני עצמה, והשיג על הרמב"ם שלא חשבו לעשה.

וי"ל דהרמב"ם ס"ל כתוס' הרא"ש (ברכות טו) דלהכי חַרַשׁ שתרם תרומתו תרומה משום דברכה דרבנן, אבל אי הוה דאורייתא מעכב את גוף המצוה ולא הוה הפרשה. מעתה י"ל דהרמב"ם ס"ל דמכיון דלמאן דאמר דאורייתא שוב הברכה מעכבת, ונמצא דאי אפשר למנות לתרתי, מכיון שאי אפשר לעשות זה בלא זה, ואינו דומה למקרא פרושה בכורים עם ההבאה. עיין ר"ן נדרים (פ"א) דמשמע דהם ס"ל דהברכה לא מעכבת, וי"ל דבזה פליגי רמב"ם ורמב"ן.

"כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאֱלֹהֵינוּ, הַצּוֹר תָּמִים פָּעְלוּ וְכו' אֵל אֱמוּנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיֵשֶׁר הוּא" (דברים לב, ג-ד).

יש לפרש סמיכות הפסוקים, שאמר להם משה לישראל הנה כאשר אני מספר לכם גבורות ה' ונפלאותיו ודאי אתם תודו על האמת כי כן היה כאשר ראיתם בעיניכם, ובו בעת אתם מהללים לשמו יתברך על טובו ועל חסדו אתכם, אם כן דבר הלמד מעניינו שגם בבוא עליכם רעות תודו על האמת דלא עביד קודש בריך הוא דינא בלא דינא רק הכל באמת ובתמים, וזה אומרו "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו", רצה לומר הלא כשרואים אתם את גבורותיו אתם מהללים ומשבחים אותו, ומיניה שאף לענין הרעות "הצור תמים פעלו" וכו' "אל אמונה ואין עוול".

וזהו אומרו "שיחת לו לא בניו מומם" (שם), רצונו לומר אם ראית בעם ישראל דבר המשחית לו, לא תהרהר אחר מדותיו יתברך שהוא הגורם חלילה, שהרי בניו הם ואי אפשר לגרום שום היזק לבניו, ואם נמצא בהם אין זה רק מומם הוא הגורם, ואם תתקן מומיך יתפאו מכאוביך.

(אמרי ברוך - רבי ברוך אברהם טולידאנו)

לכן, העקשנות כשלעצמה אינה חסרון, אולם כשהעקשנות מצטרפת למידת "פתלתול" - לעקמומיות ומעשים עקלקלים - היא נהפכת למידה גרועה ביותר.

(דרושי הצ"ח)

"זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגידך ויקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).

כאשר תזכרו ותשימו לנגד עיניכם איך התנהגו הדורות הקדמונים, אז תבינו 'שנות דור ודור' - איך השתנו העתים מני אז עד היום.

(ילקוט אליעזר)

"בינו שנות דור ודור". פירוש, שיש בכל שנה ושנה הבנה חדשה בתורה. כי בכל שנה יורד בינה ודעת, ועל זה נאמר "בינו שנות דור ודור". בכל שנה נתחדש פירוש חדש בתורה, ועל זה מבקשים (שמו"ע לעשי"ת) "כתבנו בספר החיים", וכתוב (משלי ג, יח) "עץ חיים היא למחזיקים בה", חיים פירוש התחדשות.

(חידושי הר"ם)

ראשית זכור הימים ומקריהם כבודדים, אחר-כך "בינו שנות דור ודור", איך הימים הבודדים מצטרפים ומורכבים ל"שנות עולם", כיצד המקרים היחידים והפרטיים מצטרפים זה לזה ויוצרים תוצאות ותקופות. שאם-לא-כן, רק נתפוס את המקרים הרעים כשהם בודדים לעצמם, אזי הסכנה מרחפת עלינו להתייאש מהגאולה ולעזוב את התורה.

(דבר אברהם)

בערב מלחמת העולם השנייה, שעה שהדי השואה האיומה שבפתח כבר הדהדו בחוצות אירופה, כתב ה'דבר אברהם', שהוא עם כל משפחתו וקהילתו נרצחו בידי הנאצים הארורים ימ"ש כך, הדברים צריכים להיות חרותים על לוח לבנו... ביחוד עתה, בהתגלגלנו תחת שואה, בגלות המרה זה כאלפיים שנה... ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו... ובנקל יצררנו רוח היאוש בכנפו להתייאש ח"ו מן הגאולה... ואז בנקל נשליך ח"ו גם את התורה אחרי גוינו ככלי אין חפץ... כל נשקיף על מקרי ההווה כשהם בודדים לעצמם שלא בקשר ויחס עם תוצאותיהם בעתיד, אלא צריכים אנו לזכור כי "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ט, ב), וכל הצרות שבהווה הכנה הן לטובה רבה בעתיד, כשיקויים "והיה לעת ערב יהיה אור" (זכריה יד, ז).

(אהל)

(משה)

"שאל אביך ויגידך ויקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).

יש לדייק בשינוי הלשונות, שהתחיל בלשון "הגדה" שהוא דברים קשים כגידין, וסיים בלשון "אמירה" שהיא רכה. ויתכן לפרש על פי המסופר על הגאון רבי שמעון סופר מקראקא זצ"ל בעל "מכתב סופר" (ב"מכתב סופר" ח"א להגש"פ בבאר מרים שם) שפעם אחת בשעת עריכת

במרוצה מהר יותר מגמל זכר, וגם כאשר מתקשרים זה עם זה ונעשין זוג, והיא רוצה ללכת יחד עם בן זוגה שקיבלתו בשוה, אבל אין הדבר עולה בידה, דכיון שבכרה - בצעירותה, נתרגלה להיות קלה - ללכת מהר יותר מאשר זכר, כבר נשאר לה בטבעה ללכת מהר, ואפילו שעכשיו אינה רוצה בזה אלא רוצה לתקן, אבל ההרגל הקודם משפיע, דשוב משכרת דרכיה ומקדימה אותו.

ואשר זו היא טענת הנביא, אמת שאינכם סבורים שהולכים אתם אחרי הבעלים, אבל כיון שנכשלתם כבר בחטא הבעלים, אע"פ שעכשיו אינכם רוצים להמשיך אחריהם, הרי הוא בא ממילא. מה שנכשלה בגיא בבעל פעור, זהו הגורם, שממשיכה בדרכה מבלי שתרגיש זאת. נורא ואיום, והרי עכשיו אין לבה לבעל, ואומרת לא נטמאתי ולא הלכתי, אבל המנהג ההוא, מעצמו מנהיגה לקבל טבע, שתמיד תהי' משרכת דרכיה, והרי זו הליכה מלומדה, מבלי שתדע.

מעשה מה מאד יש להיזהר מלהקל בכל חטא שהוא ולהחשיבו כמכשלת נעורים בלבד, כחטא חד פעמי, כי גם חטא שנראה כי זמן הבחירות וכדומה גרמה לו, סכנה יש בו להנהיגו בטבע זה לתמיד ולא יוכל לתקן לעולם.

ואם אחרי כל ההתחזקויות הוא בטוח בעצמו ומקבל עליו, לכמה זמן תועיל קבלתו, והרי הוא הולך ממילא וממשיך בדרכו שנכשל בה, בכרה קלה משרכת דרכיה, שמכיון שנתרגל, אם ירצה לתקן הרי זה כשינוי הטבע ממש. וכמו שנאמר (ירמי' ב, ה) "וילכו אחרי ההבל ויהבלו", ההליכה אחרי ההבל השפיעה עליהם עצמם שנעשה טבעם הבלי. וכן הוא כאן בפרשה בפסוק "דור עקש ופתלתול", ועי' בתרגום שכתב, דרא דאשניאו עובדיהו ואשתניהו, פירוש, שע"י עקשות מעשיהם, נעשו הם עצמם עקשים ופתלתולים.

הרוצה לקבל דרך ה', החפץ באמת להעמיד את עצמו בדרגת עובד ה' להשיג מבטו ומגמתו שהציב לעצמו, צריך זהירות שלא יכשל בשום פעם! אל יאמר: בנערותי, נו, אתנהג איך שהוא ואח"כ אתקן, רק היום אשמע באופן חד פעמי איזו תוכנית ברדיו, ודאי שלא אשמע, שהרי גם זמן לא יהיה לי לזה, וכיוצא בדברים אלו - לא יתכן כזאת, ידע, "כי בכרה קלה משרכת דרכיה" גם אח"כ. וכל יום שיקדים עבודתו, שפיר טפי.

(זהב משבא - רבי משה שמואל שפירא)

"דור עקש ופתלתול" (דברים לב, ז).

מידת העקשנות יכולה להתבטא בצורה שלילית וגם בצורה חיובית, ובפרט עד כמה שהדבר נוגע לעם ישראל, שנקרא 'עם קשה עורף' (שמות לה, ט), ולולא עקשנותו לא היה יכול לסבול את אימי הגלות, והיה מתבולל בין האומות.

זצ"ל השיב לו שאפילו אם יביא ראיות רבות לדעתו אין בדבריו כלום, כיון שדבריו הם נגד המסורת. פעם נשאל הגר"מ זצ"ל למה מברכים על שוקולד "שהכל נהיה בדברו" ולא "בורא פרי העץ"? וענה שכבר נהגו לברך כך רבות שנים, ועכשיו רק נשאר לנו לברר ולמצוא את הטעם למנהג העולם שעושים כן, כי אי אפשר לנו לומר שכל כלל ישראל עושים שלא כהוגן.

(דרכי משה)

"פִּי חֶלֶק ה' עֲמוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ" (דברים לב, ט).

אמר הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע, עם ישראל משול לחבל, וגם החוטים החלשים הכרוכים עם החוטים החזקים תורמים לחיזוק החבל. כשעם ישראל כרוך ביחד - החזקים והחלשים - אי אפשר לנתק את "חבל נחלתו".

(אמרות משה)

"ה' פָּדָד יִנְחֵנוּ וְאִין עֲמוֹ אֵל נִכְרִי" (דברים לב, יב).

דרש הרה"ק ר' יקותיאל טייטלבוים זי"ע, אפשר להבין את דברי הפסוק על פי דברי הנביא (ירמיה יז, ז) "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו", המשבח אדם שאינו בוטח בתשועת בשר ודם, ושם את כל בטחונו בה' יתברך. גם כאן משבח הפסוק איש זה: "ה' בדד ינחנו" - אדם היודע שרק הקב"ה לבד הוא המנחה אותו, "ואין עמו אל נכר" - ואינו סומך על אחרים שיושיעו אותו, אותו ראוי להרכיב על במתי ארץ ולהאכילו מתנובות ה' יתברך.

(ייטב לב)

"יִסְכַּבְנֵהוּ יִבְנֹנְהוּ יִצְרְנֵהוּ פְּאִישׁוֹן עֵינָיו" (דברים לב, יז).

פירש רש"י, שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפאו עליהם כגיגית.

וצריך ביאור מהי המעלה של 'כפה עליהם הר כגיגית' כשזה הכריח אותם לקבל התורה ולא קבלו התורה מדעתם.

ונראה על פי מה שכתב במהר"ל ב"גור אריה" בפרשת יתרו שכפה עליהם הר כגיגית לומר כי התורה היא הכרחית לקבלה, וידוע כי דברים המוכרחים להיות הם חשובים במעלה יותר שאי אפשר מבלעדם ואין קיום לנמצא בזולתם, לכך כפה עליהם הר כגיגית להודיע מעלת התורה שאי אפשר מבלעדה כלל, ואם לא היה עושה זה היו אומרים כי התורה אין הכרחית לעולם רק ברצון קבלו עליהם עכ"ד. הרי דכפיית ההר כגיגית היה למעלת התורה, ולכך שפיר נמנית הכא בהדי שאר המעלות.

(רנת יצחק - רבי אברהם יצחק סורוצקין)

כבר העיר ב"שפתי חכמים" מה הטובה בזה שכפה עליהם הר כגיגית, ומה הענין לזכור בזה שהיו אנוסים, ועוד דהא הדר קבלוהו מרצון ואהבה, ומה ענין קבעה

הסדר בליל פסח שאלוהו אחד מנכדיו הקטנים מה טעם למנהג גניבת האפיקומן, ולא השיב לו זקיניו מאומה, אך היה הולך ומגיד ההגדה על הסדר, רק אחר כך בשעת הסעודה אמר לו, שאלתני בני על מנהג ישראל למה גונבין התינוקות האפיקומן בדרך גניבה דוקא ומסתמא אינו מנהג בורים שנתקבל בכל תפוצות ישראל, והאמת אגיד כי לא שמעתי טעם לדבר ולא הרהרתי בו עד הנה, ועתה ששאלתני על ככה עלה מיד וברגע ראשונה טעם הגון בדעתי, ואמנם התאפקתי ולא עניתי לך תיכף בכדי להרגילך לסבול קושיא בלי תירוץ, כי זה כל פרי העבודה שיקבל האדם על עצמו עול האמונה בתורה ומצוות ומנהגי חכמים ולא יתבלבל מחמת קושיא אם מקוצר דעתו לא ימצא לה תירוץ מיד, וכן האריך במוסר, ושוב אמר לו הטעם כי גניבת האפיקומן הוא זכר לנס ד"לא יִחַרֵץ פֶּלֶב לְשֹׁנוֹ" (שמות יא, ז) "לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל" (שם), ואמרו חז"ל (פסחים ק"ג, א) לא תדור במתא דלא נבח בה כלבא, ופירש רש"י משום שהוא נטירותא מאויבים וגנבים, ע"כ דמכיון דלא נבחי כלבא באותו לילה פרצו גנבי, על כן עושיין זכר לנס בלילה זה בגניבת האפיקומן, עכת"ד ודפח"ח.

ועתה לפי זה יתבאר, שבא הכתוב ללמד יסוד נכבד בחינוך הבנים והתלמידים האיך להדריכם באמונה פשוטה בתורה ומצוות ובדברי חז"ל, ופירושו כך הוא, "שאל אביך", אם ישאל הבן את אביו טעם וביאור על תקנות חז"ל ומנהגי ישראל, אז "ויגדך", שלא יאמר לו אביו מאומה אף שידוע טעם הגון להשיב על שאלתו רק שישב לו בדברים קשים כגידין בכחינת "הגדה" שידריך אותו בדברי מוסר שאסור להקשות על מנהגי ישראל ותקנות חז"ל המסורה לנו מדור דור וצריכים להאמין בהם אף שמקוצר דעתו לא ימצא לה טעם וביאור, וכדברי הגר"ש מקרקא הנ"ל, ברם "זקיניך" - כשיזקין אחר זמן הרבה שכבר הרגילו לסבול שלא יתבלבל מחמת קושיא אף שאין לו תירוץ, אז "ויאמרו לך", שוב אפשר לומר לו הטעם שיבין באמיתת דברי חז"ל ומנהגי ישראל.

(פקודת אלעזר - רבי אלעזר טברסקי)

"שִׂאֵל אָבִיךָ וַיִּגְדֶךָ וַיִּאֲמָרוּ לָךְ" (דברים לב, ז).

הא דב"אביך" נקט 'הגדה' וב"זקיניך" 'אמירה', יש לפרש על דרך הכתוב "כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל", דאמירה בלשון רכה והגדה בדברים קשים, והכא נמי האב המצווה בחינוך בנו שייך בו הגדה ["והגדת לבנך"] משא"כ ב"זקיניך".

(שיח שמועות - רבי שמואל רוטנברג)

"וַיִּאֲמָרוּ לָךְ" (דברים לב, ז).

פעם בא אדם לפני מרן רבי משה פיינשטיין ז"ל ואמר לו איזה חידוש לדינא, והביא כמה ראיות לדבריו, ומרן

התורה לזכרון שלא רצו לקבל התורה והיו אנוסים באותה שעה (ומודעה רבה לאורייתא כבר איכא בלאו הכי כמבואר בגמ' שבת פת, א) מקרא ד'וייתצבו בתחתית ההר' (שמות יט), ע"ש). ותירץ מו"ר הגר"נ זצ"ל דהמכוון בזה על אופן נתינת התורה שהיה נתינה גמורה כל כך שנשתנתה מהותם של ישראל שאין להם מציאות וזכות קיום אלא עם התורה, ובלא זה הם מתים, והיינו שלא נשארו אותם ישראל כקודם אלא שנתוסף להם תורה, אלא השבח דלא כן הוא אלא נעשו בריה חדשה שאין לה קיום ומציאות בלא תורה, וזה מעיד על עוצם החיבור בין ישראל לתורה.

(משולחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו ברוך פינקל)

"בְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלוֹ יִרְחַף יִפְרֹשׁ פְּנָפְיוֹ יִקְחֵהוּ יִשְׂאֵהוּ עַל אַבְרָתוֹ" (דברים לב, יא).

הבא ליטהר מסייעין לו

אמרו חז"ל, אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרנות נכנסות בו, ע"ש.

כתב הרש"ר הירש כאן וז"ל: זו היא משמעות המשל הנשר איננו מטיס את גוזליו למרום כשהם ישנים ונוהגים בסבילות, אלא הוא יעיר קנו תחילה, ואח"כ אין הוא פורש את כנפיו מתחת לגוזליו, אלא מעליהם, והללו מתרוממים בערנות ובוריזות ועפים אל מושב הכנפים המצפה להם, בהחלטה חופשית מודעת ואמיצה הם מפקידים את עצמם בידיו ע"מ שיטיס אותם למרום. הנשרים הצעירים חייבים להתרומם ולעוף מתוך הקן ולשבת בכוחות עצמם על גבי הכנפיים... ע"ש.

ומבואר שהשי"ת נושא את עם ישראל על כנפי נשרים, רק לאחר שעם ישראל התרומם ועף מתוך קינו וישב בכוחות עצמו על גבי הכנפיים, דהיינו כאשר עם ישראל הם בבחינת הבא להטהר, אז השי"ת מסייע בידם ומטיסם עד אליו, שזוהי בחינת פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרנות נכנסות בו.

"וַיִּשְׁמַן יִשְׂרוּן וַיִּבְעַט שְׂמֵנָה עֲבִית כְּשִׂית וַיִּפֹּשׂ אֵלָיו עֶשְׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ" (דברים לב, טו).

והא שם ישורון הוא שם משובח וגבוה יותר משם ישראל (זוה"ק וישלח קצו:), ולמה נכתב זה השם אצל החסרון.

ויש לפרש, שאפילו כאשר ישראל הם במדריגה היותר גבוה, רק שמגיע להם מזה הרגשה והתפארות, נאבד הכל, "ויבעט".

"צוּר יִלְרֹךְ תִּשִׁי וְתִשְׁבַּח אֵל מְחַלְלֵךְ" (דברים לב, יח).

המשל בזה, ראובן היה חייב לשמעון מנה. ובא ראובן אצל לוי ובקש מאתו עצה איך להפטר מבעל חובו כי שמעון נוגש אותו מאד. ויתן לו עצה שיעשה את עצמו משוגע. וכאשר יבוא אליך שמעון תתחיל לצפצף ולשרוק ולרקד במחולות ויעש כן ושמעון ראה כי הוא משוגע

וירף ידו ממנו אחר כך בא ראובן אל לוי ויבקש איזה הלואה על ימים מספר ויתן לו וכאשר הגיע זמן הפרעון בא אליו לתבוע אותו והוא מתחיל לצפצף כנגדו כאשר נגד שמעון וירם עליו מטהו ויכהו פעמים ויאמר לו נבל העצה הזאת הלא אני נתתי לך וכי בעבורי יעצתי לך כן. הנמשל כי כבר נתבאר ממעלת השכחה אשר חנן ה' את האדם כי אם לא היה בו טבע השכחה לא היה אדם בונה בית ולא נושא אשה כמו שאמר שר התעודה הרמב"ם ז"ל לולא כת המשוגעים נמצא עולם חרוב, והאדם הולך עם זה השכחה ושוכח את בוראו ומחוללו ואין נבלה יותר מזה. וזהו "צוּר יִלְרֹךְ תִּשִׁי", רוצה לומר הוא הוליד כך טבע השכחה, שתוכל לשכוח דברים ידועים ובכוונה עשה הקב"ה כן להפיק טובתך וקיומך ואתה עם השכחה הזאת המוטבע בך תלך "ותשכח אל מחוללך".

(משלי יעקב)

"וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פָּנֵי מַהֵם אֶרְאֶה מָה אֲחִרִיתֵם" (דברים לב, כ).

יש לפרש אומרו "אראה מה אחריתם", שפעמים יראה לעיני העולם הסתרת פנים אף מהצדיק ותתעורר השאלה מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ועל זה אמר אתם בני אדם אין רואים אלא תחילת הדבר ואין רואים סופו, אבל הקב"ה רואה תחילת הדבר וסופו, ומי יודע כי אולי ראה כי הצדיק טוב לו הרע ההוא ולרשע רע לו הטוב ההוא, וזה אומרו "אראה מה אחריתם", כלום אני רואה האחרית מראשית ולכן אני דן דין אמת לרשע ולצדיק.

(אמרו ברוך - רבי ברוך אברהם טולידאנו)

"אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם אֲשַׁבִּיתָהּ מֵאֲנוּשׁ וְכָרַם" (דברים לב, כו).

בין הפקר של פאה להפקר דשמיטה

פירש רש"י, "אפאיהם" - אשיתם פאה, להשליכם מעלי הפקר. ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט, כב) "וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וְעַמִּים וַתְּחַלֵּקֵם לְפָאָה", להפקר.

בדרשת שבת שובה בשנת השמיטה תשל"ג, הקשה הגאון רבי יצחק יעקב וויס גאב"ד העדה החרדית בירושלים, ובעל ה"מנחת יצחק" זצ"ל, הלא גם השמיטה הפקר ולמה נקט הפסוק דוקא פאה.

ותירץ ה"מנחת יצחק" ואמר, בעונש הגדול שהוזכר כאן, שהקב"ה ישליך את בני ישראל מעליו כהפקר, טמונה גם נחמה גדולה. שכן יש הבדל בין הפקר מדין פאה להפקר מדין שמיטה, כי שמיטה היא הפקר גם לנכרים, בעוד שפאה אינה הפקר אלא לעניי ישראל (כמבואר בירושלמי פאה ו, א), ויש הבדל נוסף, בהפקר מדין שמיטה יוצאים הפירות מיד מרשותו, ואילו בהפקר מדין פאה אינם יוצאים מרשותו עד שיבואו ליד הזוכה בהן (כמבואר ב"משנה למלך" פ"ב מהלכות תרומות), ומכאן שאף אם חלילה וחס ייצא דבר מלכות שכזה (בודאי יצילנו השם יתברך), מכל מקום יהיה ברחמים גדולים, שלא יפקיר את ישראל כשמיטה חלילה, שיהיו הפקר גם לנכרים ותהיה להם רשות לזכות בנו, אלא כפאה שאינה הפקר לנכרים, וממילא לא נצא

מרשותו יתברך שמו עד שיטהר לבבנו ונקבל כולנו עול
מלכותו יתברך ויגאלנו גאולת עולם במהרה בימינו.

(שׁוֹרֵת מִנַּחֵת יִצְחָק ח'ח ס'י צו)

"לוֹ חֲכָמוֹ יִשְׁפִּילוּ זֹאת יְבִינוּ לְאַחֲרֵיהֶם" (דברים לב, כט).

"יבינו לאחריהם" – מה שיהא ע"י שהזמין הקב"ה לידם
להרע לישראל כל כך, מה יהיה אחריהם, וכמאמר נירון
קיסר בגיטין דף נ"ו "בעי לחרובי ביתא ובעי לכפורי ידיה
בההוא גברא". ובאמת גדולי הרומיים הבינו כ"ז, אבל
מחריבי בית ראשון לא חשו מאומה.

(העמק דבר)

"כִּי מִנִּגְד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תְּבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים לב, נב).

יש להבין, דמכיון שאמר "ושמה לא תבא" מה מקום
לחזור ולומר "אל הארץ אשר אני נתן" [כי הרי 'ושמה'
מוסב על 'הארץ' שהזכיר קודם, ונמצא כי 'אל הארץ'
הוא כפל לשון].

ופירש ב"אור החיים" על דרך אומרם ז"ל (דב"ר פ"ב)
שעתיד משה ליכנס לארץ עם האבות לעתיד לבא, ואמרו
בזוהר (ח"ב ק"כ) כי הוא יביא את ישראל אל הארץ בבא
גאולתם "וזה"ל אוה"ח פ' ואתחנן: "הגואל המקווה לעם
המקוים הוא משה עצמו, ובספר הזוהר גם כן רמזוה
בפסוק מ'ה ש'היה ה'וא ש'היה, ר"ת משה], ולזה כשאמר
ה' "ושמה לא תבוא", חש שיהיו הדברים נשמעים
שמחליט לו ביאת הארץ לעולם ועד, לזה אמר "אל הארץ
אשר אני נותן" וגו' פירוש עתה ולא אל אשר יתן לעתיד.
ועוד יש לומר בזה, דבספרי יליף ממה שנאמר "ושמה לא
תבא" שלא יכנס לארץ אפילו מת, ולכן הוסיף לומר לו שרק
לארץ אשר אני "נותן" לבני ישראל לא יעבור, אבל מכל
מקום יהא נקבר בעבר הירדן שהוא ארץ "שנטלו מעצמם"
כמבואר בירושלמי פ"א דביכורים. ולולא זאת היה אפשר
לו לחשוש שלא יהא נקבר אפילו בעבר הירדן, דמקום
מיתתו לא היה מקום קבורתו כמבואר בסוטה (יג, ב) שמת
בחלקו של ראובן ונקבר בחלקו של גד, עיי"ש. (שירת דוד)

"רְאוּ עֵתָהּ כִּי אָנֹכִי אֲנִי הוּא וְאִין אֱלֹהִים עִמָּדִי אָנֹכִי אֲמִית
וְאַחֲרָיָהּ מְחַצְתִּי וְאָנֹכִי אֲרַפָּא וְאִין מְדִי מְצִיל" (דברים לב, לט).

מדוע לא דיברה התורה אודות שכר ועונש בעולם הבא

כתב ה"אבן עזרא": ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד
חיי העולם הבא. והעד, שאמר בתחלה "אמית" ואחר כך
"אחיה", וכן ה' ממית ומחיה, והעד ה' מוריד שאול ויעל.
ואחרים אמרו מפסוק "ואך את דמכם לנפשותיכם", גם
"וצדקה תהיה לנו כי היא חייך" בעוה"ב "ואורך ימך
בעולם הזה למען ייטב לך".

והרמב"ם כתב: היעודים הטובים והנקמות הרעות
הכתובות בתורה עניינם הוא וכו' אם תעשה המצוות
האלה אסייע לך על עשייתם והשלימות בהם ואסיר
מעליך המעיקים והמונעים כולם, לפי שהאדם אי אפשר

לעשות לו המצוות לא כשהוא חולה ורעב או צמא ולא
בשעת מלחמה ומצור וכו', הנה כי אין תכלית שכר
עשיית התורה באלה הדברים כולם, וכמו כן אם עברו על
התורה יהיה עונשים שיארעו להם אותם הרעות כולם עד
שלא יוכלו לעשות מצוה וכמו שנאמר "תחת אשר לא
עבדת" וכו', וזהו ענין אמרם ז"ל "שכר מצוה מצוה
ושכר עבירה עבירה".

מבואר מדברי הרמב"ם שהברכות האמורות בתורה אינם
שכר על קיום המצוות, אלא זו הבטחה שיזכה האדם
לסייעתא דשמיא כדי שיוכל לקיים את התורה כהלכתה.
וכן הקללות אינן עונש על עשיית עבירות אלא זו הודעה
שלא יזכה לסייעתא דשמיא בעבודת ה', ויקשה עליו
לקיים את התורה.

אלא שצריך ביאור למה באמת לא ביארה התורה את
השכר שיזכה לו אם יקיים את התורה ואת העונש שיארע
לו אם לא יקיים את התורה.

ב"אבן עזרא" כאן עמד בזה וכתב, "ולפי דעתי, שהתורה
ניתנה לכל, לא לאחד לבדו, ודבר העולם הבא לא יבינו
אחד מני אלף, כי עמוק הוא, ושכר העולם הבא תלוי
בדבר הנשמה".

וכוונתו היא שהשכר בעולם הבא הוא דבר רוחני, ואי
אפשר לבני אדם להבינו, ולכן לא דיברה התורה אודות
הגמול בעולם הבא כלל. והרמב"ן כתב בהקדמתו
לפירושו על ספר איוב שמוטב לאדם להיות נידון ביסורי
איוב כל ימיו מלהענש ביסורי גיהנם אפילו שעה אחת,
ומבואר מזה שלא שייך לנו להבין את הגמול בעולם
הבא. וכן אמרו חז"ל בענין השכר בעולם הבא ש"יפה
שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם
הזה". ומבואר שאי אפשר לנו להבין את השכר בעולם
הבא.

(עפ"י שיחות עבודת לוי - רבי יעקב יצחק רודרמאן)

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְעִיד
בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תִּצְוּם אֶת בְּנֵיכֶם לְשָׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל
דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דברים לב, מו).

שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לדברי תורה

צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לדברי תורה.

וכן הוא אומר "בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושם
לבך" וגו', והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה
לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו
מכוון להבין, דברי תורה שהן כהררין התלוין בשערה על
אחת כמה וכמה (רש"י).

שישים האדם כל מחשבתו בתורה

אין זה לשון 'עדות' אלא לשון התראה, כלשון "רד העד
בעם" (שמות יט, כא), וכן "כי אתה העדות בנו" (שם כג).

ויזהיר משה בכאן, שישים האדם כל מחשבתו בתורה.
וזהו שאמר "לבבכם" ולא אמר 'שימו לבבם', כדי
שיעבדו להקב"ה בשני יצרים, ביצר טוב וביצר רע. וכן
דרשו חז"ל (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה
תבלין.

(רבינו בחיי)

"ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים". שציוונו שיבינו מעצמם עוד עד מקום שידם מגעת. "לכל הדברים". שלא הניח אפילו תיבה אחת מלעמול ולעסוק בה. "אשר אנכי מעיד בכם". כמו שנאמר (לא, ט) "למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל". "היום". כמו שאמרו (עי' ספרי ואתחנן ו, 1) שבכל יום ויום יהיו חדשים בעיניך כאילו נתנה היום.

✂

"לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת". אלו היה הכוונה לעשות כמצות התורה אינו מובן הטעם "כי לא דבר ריק הוא מכם". היאך יעלה על הדעת דצווי ה' הוא ריק, ותו קשה דרשת הירושלמי פאה פ"א א"ר מנא "כי לא דבר רק הוא מכם", ואם ריק הוא מכם ריק שאין אתם יגיעים בם, ומה זה שייך למעשה המצות. אלא פירוש "לשמור", זהו משנה [עיי' בקדושין דף ל"ז "תשמרון" זה משנה], לזכור מה שכבר למד משה לעשות את כל דברי, להעמיד על נכון דיוק המקרא, וזה נקרא עשיית הדברים ממש כמש"כ כמה פעמים.

✂

קניני התורה על ידי לימוד מתוך חיות וללא היסח דעת מסופר על מרן רבי יוסף שלום אלישיב זצוק"ל. אברך בן תורה חשוב ניגש לשאול אותו היאך אפשר להתגבר על שכחת התורה. שאלו הגרי"ש: "האם הנך חוזר היטב על לימודיך?". השיבו האברך: "הן". ענה לו הגרי"ש: "אין בזה די, בכל פעם שלומדים את הסוגיא צריכים להרגיש כביכול היא לימוד חדש, שמעולם לא למדת, רק כך לא שוכחים את התורה".

ביאור הענין בזה, תורה הנלמדת בחשק ומתוך הנאה נשאת חקוקה בלב ואינה משתכחת. הלומד סוגיא חדשה לומדה מתוך חשק רב, הדברים עדיין אינם מקרים לו, ולזה הוא תאב לדעת את פשרה אולם הלומד סוגיא שאינה חדשה, סבור שכבר הבינה היטב לעומקה ואינו רואה כל טעם להתבונן בה לעומקה, וממילא בא הוא לידי שכחה. וכן מצינו בחז"ל (יומא כא, א): "מיגמר בעתיקתא קשיא מחדתא [קשה לאדם לשוב וללמוד סוגיא שכבר שכחה מללמוד סוגיא שעדיין לא למדה]".

וכבר מסופר (מנחה וקדושה שער התורה ח"א, ד), שכאשר הגר"א זלה"ה היה רוצה לתהות על קנקנו של צורב שרצה להתקבל כתלמיד מן המניין בבית מדרשו, היה מבקשו שיחזור בפניו על ענין מסוים שוב שוב, והיה עומד ומתבונן בו, אם ראהו לומד את דברי הגמרא בחשק רב בכל פעם, כביכול זו הפעם הראשונה, אזי ידע כי בן מעלה הוא וראוי הוא להימנות על תלמידיו.

הוסיף אותו אברך לשאול את הגרי"ש אלישיב זצוק"ל אם יש עצה נוספת כיצד ללמוד את התורה מבלי לשוכחה. השיב לו הגרי"ש: "הן! ללמוד מבלי להסיח את הדעת". שאלו האברך: כמה זמן יחשב לכדי היסח הדעת? השיבו מרן הגרי"ש: "אף שיעור זמן מועט כדי

סגירת העינים ופתיחתן, להיסח דעת יחשב". מבהיל על הרעיון! תורה הנלמדת עם היסח הדעת נעשית 'קרעים קרעים' (סנהדרין עא, א) וכפי שכתב רש"י (שם): נעשה לו קרעים - משכח למודו ואינו נזכר אלא בסירוגין, רק תורה שנלמדת ברציפות וללא היסח הדעת נשאת בזיכרון הלומדה.

נמצינו למדים כי על מנת להצליח בלימוד התורה חובה עלינו ללמוד את הסוגיא כאילו היא חדשה ולא למדה מעולם, וכן לא להסיח את הדעת מלימוד התורה ולו לרגע אחד. אלו שתי היסודות שלמדנו מדבריו, ונאים הדברים למי שאמרם.

מי שמתבונן על אורחותיו של הרב אלישיב יודע שענין זה הוא ממהות הנהגותיו. מספרים שפעם היה אברך שרצה לשאול אותו שאלה בהלכה, וכיון שלא רצה להפריע לו בעת לימודו המתין מחוץ לחדרו עד שיתפנה, אך תוך כדי כך הוא שומע שהוא מדבר בלימוד עם החברותא ודן עמו בכל צדדי הסוגיא בדרך של שקלא וטריא. הלה סבר לתומו שהוא יושב ולומד עם חברותא, כעבור זמן הוא נתן אל לבו כי אין כל איש היוצא מחדרו של מרן. להפתעתו התברר לו לאחר מכן, כי הוא ישב ולמד לבדו, אך אופן לימודו הוא בדרך של שקלא וטריא כביכול הוא נושא ונותן עם חברותא בלימודו. והיינו משום, שרק על ידי שלומדים את הסוגיא מתוך 'חיות' כביכול זו הפעם הראשונה - זוכים שתהא משתמרת.

(שיחות רבי נתן צבי פינקל)

✂

"פי לא דבר רק הוא מכם פי הוא חייכם ובדבר הנה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עבדים את ה' שמה לרשתה" (דברים לב, מז).

בירושלמי פאה פ"א ה"א: "כי לא דבר ריק הוא מכם", ואם הוא ריק מכם הוא, שאין אתם יגיעים בו. "כי הוא חייכם", אימתי הוא חייכם, כשאתם יגיעים בו.

וקשה שחז"ל הוציאו הפסוק מפשרו, דפשרו משמע שאין הוא ריק מכם, וחז"ל דרשו שאם הוא ריק מכם הוא.

ויש לומר דחז"ל לא הוציאו הפסוק מפשרו, דכונת הפסוק ש"לא דבר ריק מכם" הוא, שיש בכחכם שתדעו אם אתם יגיעים בו, כדמסיים "כי הוא חייכם", וממילא מוכח שאם לא תייגעו בו אתם אשמים שהוא דבר ריק ואין אתם מבינים אותו.

(טעמא דקרא - רבי חיים קניבסקי)

✂

"פי לא דבר רק הוא מכם פי הוא חייכם ובדבר הנה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עבדים את ה' שמה לרשתה" (דברים לב, מז).

רש"י פירש את הפסוקים האלה על התורה. ויש לפרש תיבת "מכם", בהקדם מה שידוע כי ס' רבוא אותיות

כל כת מהם אינם ראויים לברכה, וזהו מאמר התנא (עוקצין פ"ג מ"ב) לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, כי אינם ראויים לברכה אלא בהיות להם שלום ואחדות, והבן.

ובזה יובן ג"כ חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד, יז) חלק לבם עתה יאשמו (הושע י, ב). כי לכאורה יפלא טעמא מאי. אולם ודאי אסור למחוק אות א' מהתורה לפסול ספר תורה שלימה קדושה, כמו נותן אבן מהמזבח, וידוע כי יתברך שמו מקיים כל המצות שצוה לנו, ולכן בהיות אחדות בישראל אז כלל ישראל הם ספר תורה כשרה, לא יעניש ה' להם לפגום ח"ו בקדושת הספר תורה העליונה, משא"כ בהיות חלק לבם, דאז בלאו הכי אין שם קדושת ספר תורה.

ועכ"פ יצא לנו שאין הספר תורה רק קיבוץ כל ישראל ביחד גופיהם ונר"נ שלהם, וכל איש ישראלי נצב כולו תוך התורה, כי גופו הוא האות ונר"נ שלו הם תנ"ט, וראוי לאדם לבל ישכח זאת בשום רגע כמה גדלה מעלתו ואז לא יחטא, כי אם יזדמן לו איזה חטא או דבר שלא כהוגן הלא יבוש ויכלם מעצמו בחושבו מי ראה אות מהתורה יחטא או יעשה דבר שלא כהוגן ח"ו.

וז"ש משה רבינו ע"ה, "שימו לבכם לכל הדברים", היינו בכל התורה ותזהרו בה, "כי לא דבר רק הוא מכם", שאין בכל התורה אפילו אות א' שיהיה ריק מכם, אלא כל אות הוא מלא מאיש אחד מישראל מגופו ונר"נ שלו. והטעם "כי הוא חייכם", שזה שאתם בתוך התורה הוא חיות שלכם, ותזכרו זאת תמיד ולא תחטאו (ועיי' מ"ש מזה

בריש פרשת נצבים).

ואל זה רמזו רז"ל באומרים "ואם ריק הוא מכם", הוא מוסר גדול לאיש הישראלי, שיחשוב תמיד בדבר זה איך כל התורה מלאה מקיבוץ ישראל, וכאשר האיש מטיב מעשיו נתמלא אות שלו אורה, ותגין נקודות טעמים מאירים ביתר שאת ויתר עוז, אבל בפגמו ח"ו בפגם הנוגע לגוף או לנר"נ או נתרוקן ונחשך אורו ח"ו או האות או התנ"ט וכאמור, והיינו "ואם ריק הוא" שאינו מאיר כל כך "הוא מכם" לרוע מעשיכם, ולכן כאשר יחשוב האדם תמיד בזאת ויהיה דבר זה נגד עיניו מובטח שלא יחטא.

(ערבי נחל דברים האינו - דרוש ז)

פירשו המפרשים, שיש מעלה באדם אשר אם גם לא היה לו מעלה זו היה יכול לחיות בכבוד, אבל התורה"ק ודרכי השם הוא חיות האדם ואי אפשר להיות נתרוקן ממנה וזה "כי לא דבר ריק הוא מכם" שאי אפשר להיות ריק מן התורה כי אז חסר החיות, עכ"ד.

ויש להוסיף, דהנה בגיטין דף נ"ו אונקלס אסקיה לטיטוס בנגידא, א"ל מאן חשוב בההוא עלמא, א"ל ישראל, א"ל מה לאדבוקי בהו, א"ל מילייהו נפישין ולא מצית לקיומינהו. ויש להבין, דגם אונקלס ידע שיש תרי"ג מצות ואפילו הכי בא להתגייר. וגם צריך ביאור לשון 'מילייהו' דהול"ל 'מצותיהו'. וכתב בל"א הובא ב"ש משמואל" פרשת יתרו, דהכי פירושו, דכל אות ואת

בתורה נגד ס' רבוא נשמות ישראל, הכולל כל שיעור קומה דקדושה, וכל נשמה ונשמה שורשה אות אחת מהתורה.

ובהקדמה זו ביאר הגאון תבואות שור במסכ' ראש השנה אהא דאמרינן (ר"ה טו ב) ג' ספרים נפתחים של צדיקים ושל רשעים ושל בינונים, ופירש התבואות שור שא"צ שיהיה כתוב שם בספרים כל איש בשמו ושיהיה כתוב אם הוא צדיק או רשע, אלא לפי שידוע שבתורה יש אותיות תגין נקודות וטעמים, ואותיות הם בחינת גופים, ותגין נקודות טעמים הם נפש רוח נשמה, ולכן התגין דבוקים להאות כי אי אפשר לגוף שיחיה בלא נפש, אבל הנקודות והטעמים אינם נוגעים בגוף האות, כי זכה יתיר יהבין ליה רוח זכה יתיר יהבין ליה נשמה (זח"ב צד ב), ולכן אינם דבוקים כל כך כמו התגין, ואמנם בספר תורה שלנו לא ניתן לנו רק האותיות עם התגין כי בבחינת נפש שוים כל ישראל, אך בתורה העליונה יש הכל, ונמצא כי כל אות שבתורה הוא גוף איש ישראלי, והתג הוא נפשו, ונקודו וטעמו הם רוח נשמה שלו, ובהו יבחן הצדיק ורשע ובינוני, כי הצדיק שיש לו נר"נ ולא פגמם מאיר אות שלו בתורה העליונה עם התגין נקודות טעמים אור צח ובהיר, ומי שפגם בנשמה ואין מאיר באות שלו שבתורה בחינת הטעמים רק בחינת הנקודות לבד, והוא בינוני, ומי שפגם גם בזה הוא רשע, אלו דבריו ז"ל.

ועם זה יש לי להבין טעם מצות השלום שהוא ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח), ונצטוונו על האחדות, ויש מקום לשואל לשאול מה יזיק אם יש בעיר ב' כתות אנשים ושני הכתות הם אנשים ישרים כראוי, והם כתות חלוקות שונאים זא"ז, מה יזיק זאת מאחר שאנשי כל כת וכת הולכים בדרך התורה.

ונבין זאת כאשר נשכיל קדושת ספר תורה כי גדלה מאד, וכל ענינה הוא קיבוץ ס' רבוא אותיות בקלף אחד, ומברכין עליה ברכת התורה שהיא גדולה באיכות מכל הברכות, כי ברכת המצות אין כל ברכה רק על מצוה פרטית, וברכה זו היא על כללה, ומטעם זה הפליגו רז"ל (נדרים פא א) בדבר ואמרו על שלא ברכו בתורה תחלה. אבל אם יחסר אות א' מהספר תורה נקראת ספר תורה פסולה, ואין בה קדושה ההיא ואינה ראויה שוב לברך עליה, ואף אם יקחו קלף קטן ויכתבו בה האות החסר ויניחוהו בספר תורה אין מועיל, כי עיקר קדושת ספר תורה בהצטרפות ס' רבוא אותיות ההם בקלף אחד, כי ס' רבוא אותיות ההם כל שיעור קומה דקדושה. ויותר מזה אמרו (גיטין ס א) אין קורין בחומשין, והיינו אפילו ספר תורה שאין חסר ממנה אות א' רק חלוקה לחומשין כל ספר בפני עצמו אין מברכין עליה, והכל מטעם הנ"ל כי אין קדושתה אלא בהצטרפות כל הס' רבוא אותיות יחד.

וכיון שנתבאר לנו שהס' רבוא אותיות התורה הם הם הס' רבוא ישראל עם נר"נ שלהם, ממילא בהיות כל ישראל באחדות אז הם ספר תורה כשירה וראוים לברכה, משא"כ אם יפרדו לכתות הרי הספר תורה חלוקה ושוב

הזה" שתתרוקנו מזה בעת חרישה וקצירה "תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עוהרים את הירדן שמה", אבל לעסוק במסחרים ובחרישה בארצות רחוקות זה אסור לבטל עבור מותרות ותענוגות בני אדם, ודו"ק.

(משך חכמה)

כי נפש כל אדם מישראל שורשם הוא יתברך ותורתו הבלתי נפרדת מאיכותו, ובהיותו דבק אל מקורו הוא חי באמת כי הוא יתברך ותורתו הן הם חיי עולם, ואם יחטא ואשם יפרד ויהיה מת בחיי חיותו וכדגי הים היוצאים אל היבשה כי הם פורשים ממולדתם וחיותם, ומותר אדם אם יחשבו כמתי עולם בהעוותם אם ישוּבו עד ה' תשוב רוחם אליהם ויהיו דבקים בה חיים כולכם, וכל יאמר ללבם כי הלא חיים ההם אל הנפש ולמה לא נעבוד אל הגוף שיחיה, לזה אמר "ובדבר הזה תאריכו ימים בעשותכם על חיי הנפש יהיה לכם גם חיי הגוף, וזה שמדייק "בדבר הזה" הוא חיי הנפש הנזכר תאריכו ימים על האדמה.

(קיצור אלשיך)

כי הוא חייכם

הכונה שהתורה הקדושה אינה דבר נפרד מנפש איש הישראלי שאפשר להריק אותה ולהפרידה ממנו, ורק היא עצם חיות נפשו והתורה לנפש איש הישראלי היא בדוגמת נשמה, שכשם שהנפש מחיה את הגוף שבהסתלקה ממנו יסתלק חיותו לגמרי, כך התורה היא נשמת חיים להנפש שבלעדה נחסר להנפש חיותה וקדושתה לאור באור החיים. וכן אמרו לענין תחית המתים "כי טל אורות טלך" כל מי שיש בידו אור תורה אור תורה מחייהו, כל מי שאין בידו אור תורה אין אור תורה מחייהו (אם לא מי שהחזיק לת"ח כמו שאמרו בגמרא כתובות קי). וזהו שאמר הכתוב "כי לא דבר ריק הוא", עצם חייכם. וכן אמר הכתוב (דברים ד') "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח" וגו', ולמדו מזה באבות שכל השוכח דבר אחד ממשנתו הרי הוא כאלו מתחייב בנפשו. וכן אמרו בספרי על פסוק זה משל למלך שמסר צפור דרור לעבדו אמר לו כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שצפור בדינר אני נוטל ממך אלא נשמתך אני נוטל ממך. ולפי מה שכתוב אינו בגדר עונש אלא שכן הדבר בהכרח שהתורה היא נשמת הנפש המחיה אותה לנצח, ולכן כל מה שמגרע האדם מחלק התורה שעליו להשיג בימי חייו הוא מגרע מחיות נפשו ושלמותה בעולם הנצח, ולהיפך כל מה שמרבה האדם להתדבק בתורה ולקנות חלקי התורה (על ידי עצמו או על ידי החזקתו למי שאי אפשר לו בעצמו) בימי חייו הוא מרבה לתת כח וחיות בנפשו ולהשלימה בקדושתה לנצח נצחים.

ובעונותינו הרבים אנו רואין בעולם שהרבה אנשים אין שמין לבן לזה כלל ואין נותנין אל לבם דברי התנא באבות ובספרי דחיות נפשו תלוי בזה ויתירו לעצמן בעתים הפנויות לעסוק בשיחה או בעיון דברים שאין בהם שום זכות לנפשו ולא ישימו לב לעיין אז בדברי

שבתורה הוא נשמת ישראל שיש לכל אחד מישראל אחיזה באות שלו בתורה, דששים רבוא אותיות לתורה וששים רבוא נשמות לישראל, ונוטריקון של 'ישראל' הוא 'ש ששים רבוא אותיות לתורה', וא"כ כשיש מילייהו נפישין כל מלה ומלה שבתורה הם נשמות ולא מצי לאדבוקי בהו כי סכנה עצומה הוא שפוגם אותיות שבתורה, עכתו"ד עיי"ש.

וא"כ כיון דהאדם מושך חיותו מהתורה דשם מקור נשמתו, הרי התורה"ק הוא חיותו ממש דהא נשמתו אחוזה בהתורה, ואם פוגם הרי חותך וכורת את מקור חיותו, וע"כ אמר ש"לא דבר ריק הוא", שאי אפשר להיות נתרקן מהתורה, כי התורה היא מקור חיותו כנ"ל, ואם כן אף שבעיני האדם נראה כי חיותו הוא מדברים גשמיים, אינו כן כי מקור חיותו הוא מהתורה, לכן מאוד צריך לזהר לעסוק בה ושלא לעבור ח"ו על מצותיה. וזהו שכתוב "ושמעת ישראל" [תבין תיבת ישראל דהיינו שיש ששים רבוא אותיות לתורה שכאו"א מישראל יש לו איזה אות שבתורה], "ושמרת לעשות" [תזהר היטב לקיימה שלא לפגום בה], "אשר יטב לך ואשר תרבוך" [שע"י קיום מצות התורה ולימוד התורה יוטב לך ותגדל למעלה ראש, שהתורה הוא שורש חיות שלך וכל מעמדך והרמת קרנך לא בדברים גשמיים כענין שכתוב בפרשת עקב "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", ויש לפרש עפ"י התק"ז בפתח אליהו דמלכות פה תורה שבע"פ קרינן לה וזה מוצא פי' ה' שמייגע א"ע בתורה"ק להוציא ממנה התורה שבע"פ עפ"י י"ג מדות שהתורה נדרשת וזה מוצא פי' ה', או למצוא בה כמ"ש במשלי "אם תחפשנה כמטמונים אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא", והבין].

(אבני המקום אבן שתיה - רבי שלמה זלמן ארנרייך)

"פי לא דבר ריק הוא מכם פי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עבדים את הירדן שמה לרשתה" (דברים לב, טז).

אי אפשר בלי חיות התורה

"כי לא דבר ריק הוא מכם" - פירוש דבר שיוכל להתרוקן מכם, "כי הוא חייך", ואיך יכול האדם להתרוקן מן החיים.

ואם תאמר פעמים צריך האדם להתרוקן כמו במרחץ ובית הכסא, על זה אמר "ובדבר הזה", במה שתתרוקנו מזה במקום המוכרח "תאריכו ימים".

וזה פירוש הגמרא ברכות כ"ד סע"ב ואם פסק [מלקרוא קריאת שמע כשהגיע למבואות המטונפות] מה שכרו, אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר "ובדבר הזה תאריכו ימים" [כלומר, בשביל דיבור זה של קריאת שמע, שגזרתם בו ולא קראתם במקומות המטונפים, תזכו לאריכות ימים].

ועפ"י מכוון זה יתכן לפרש דקיימא לן כרבי ישמעאל (ברכות לה, ב) דהנהג בהן מנהג דרך ארץ, לכן אמר "ובדבר

הרעיון הול"ל רק "כי לא דבר רק הוא", ולכן דריש לכוונה אחרת, שאם תמצאו הדבר אינו מבואר תדעו כי רק מכם הוא רק, כלומר, מפני שאין אתם יגיעים לעמוד על עיקרו של דבר, אבל לוא יגיעתם מצאתם, וכמ"ש יגיעתי ולא מצאתי אל תאמין.

ומבואר מזה דכל דבר שהבית דין נותנין נפשם לעמוד על אמיתת הדבר, אותו הדבר מתקיים אצלם, כלומר שמכוונים לאמיתת הדבר, ובירושלמי מסיים שיתקיים בידם כנתינתו מסיני, והיא מליצה לכונת האמת לאמיתו. ומה שאמר הלשון "נותנים נפשם" הוא משום דסתם בית דין רוצים לעמוד על עיקר ושורש הדבר ומוסרים נפשם ביגיעתם ועמלם, וכמו שאמרו "אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה".

איתא בירושלמי (פאה פ"א ה"א) "לא דבר רק הוא", ואם רק הוא "מכם" הוא שאתם אינכם מבינים טעם הדבר. ויש לפרש באופן זה, איתא בגמרא ברכות (כד, ב) שאם קרא קריאת שמע ובא למבואות המטונפות ופסק מלקרות שכרו הוא אריכות ימים, שנאמר ובדבר הזה תאריכו ימים. מוכח מגמרא זו שמי שמכבד התורה והמצוות שלא לקרותם במקום שאינו נקי שכרו אריכות ימים. והנה הרבה פעמים עולה בדעתנו שאנו יודעים טעמי מצוות אלו, אבל באמת המבין יבין שאין שכל אנושי יכול להבין טעמי עומק המצוות מה שציוה לנו הקדוש ברוך הוא כי גדלו מחשבותיו ממחשבותינו, וכל מצוה קלה שבקלות יש בה סודות עליונים עד אין חקר. וזה דבר רק מכם, על תיבת דבר כתיב נגינת פשטא שהיא נגינה מפסקת שמפריד תיבת דבר מתיבת רק, ובזה מרומז מאמר המדרש, כי לא דבר, אם בעיניכם חשוב ללא דבר, רק הוא מכם, היינו שאז תדעו מכם הוא רק, אבל אם תחשבו שהוא רק מכם, בזה נתכבד התורה הקדושה בעיניכם שאין אתם כדאים לידע עומקי מחשבותיה, ובדבר הזה ע"י כבוד התורה הזה תאריכו ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך.

(שיר מטון)

וכן יש לבאר על דרך דרשת חז"ל (ירושלמי שבת פ"ג ה"ג), "אלה המצוות", אמר רבי אילא אם עשיתן אותן כתקנן הרי הן מצוות ואם לאו אינן מצוות.

וכדברי הגאון רבי אלחנן וסרמן:

החפץ חיים הקדוש התבטא פעם בשיחה: "עם התורה, כל המצוות - מצוות; בלי תורה, הכל בבחינת בוץ ורפש..." והנה ביקשוני בכתב ובע"פ לפרש את המלים האחרונות האלה.

עלי להקדים כי אצל החפץ חיים ז"ל היה הדבר שכוח לעתים די קרובות שהביע רעיון כלשהו בקיצור, במילים ספורות, אשר בהשקפה ראשונה צלצלו כדיבורים מוזרים. אחר כך, כשחיפשו מקור לדבריו בתורה, נתברר בעליל, כי הרעיון שהביע הוא פשוט ומוכרח. רעיונותיו הכילו דעת תורה צרופה, במאה אחוזים.

התורה שהיא עצם החיות שלו בעולם הנצח, וכמו שאנו אומרים "וחיי עולם נטע בתוכנו".

ואנו רואים שבשביל השגת כסף ורכוש אין האדם מתעצל ומייגע עצמו יום ולילה בתשוקה נמרצה ואם רק ידע שישתכר היטב בעמלו לבו שמח בעמלו ואינו מרגיש שום עצב וגם הוא מסתכן הרבה פעמים בשביל הרוחת ממון לעלות לראש הגג (וכמו שאמרו כי אליו הוא נושא את נפשו) ולעבור ארחות ימים והכל הוא מפני שבהרוחת הכסף יחשוב לקנות לו חיים של טוב בעולמו. ואם לחיי הבלו בעולם הכלה החלף ועובר הוא כך קל וחומר אלפי אלפים לחיי עולם הנצח הלא היה צריך האדם גם כן לעמל ולייגע ולנדוד שינה מעיניו להשיגו והיה לו למעט מעסקיו ולעסוק בהם רק כדי ההכרח למען לעסוק בתורת ה' שהיא חיי עולם וכמו שאמרו באבות הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, וזהו שתמה התנא רבי שמעון בר יוחאי בצאתו מן המערה (שבת ל"א) בראותו העולם עוסקין ועמלין בדרך ארץ אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה פירש דאם החיים כל כך יקר בעיניהם שעמלין בשבילו בזיעת אפים אם כן היה להם לעמול ולדאג עבור חיי עולם יותר מזה שהיא לא לשבעים ושמונים שנה כי אם לחיי עולם נצח נצחים, והם עושים להיפך שמחיי עולם הם מעלימים עין וכל עמלם הוא בחיי שעה.

ובאמת לפי הנ"ל שהתורה היא עצם חיות נפשו של האדם צריך האדם להזדרז בלימוד התורה בכל נפשו ומאודו ויוקיר זמנו מפז שבו יוכל לקנות חלקי התורה שהוא חיי עולם והשלמת קדושת נפשו לנצח ואם ילכו עתותיו לדברים בטלים יש לו לדאג פן על ידי זה יחסר לו בימי חייו חלק אחד מחלקי התורה ובודאי ירגיש החסרון לסוף בקדושת נפשו וזהו מעות לא יוכל לתקן כי לא ישיגנו שם, וכל שכן אם ישאר ריק מכמה חלקי התורה שבודאי נוגע הרבה לקדושת נפשו וחיותה שאם שבודאי גם בחלק מעט מחלקי התורה כבר יש בכחו לתת חיים לנפשו אבל תכלית שלימותה וקדושתה הוא בודאי בהכנס בקרבו כל חלקי התורה שחיא שורש כל התרי"ג מצוות ואז היא מאירה לכל רמ"ח אברי נפשו ושס"ה גידי נפשו ואפשר דזהו כונת הכתוב תורת ה' תמימה משיבת נפש פירוש דכשהיא תמימה ולא יחסיר בה אז היא משיבת נפשו לעצם שלימותה.

(מספר תורה אור מהחפץ חיים זצוק"ל)

"פי לא דבר רק הוא מכם פי הוא חייכם ובדבר הנה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עבדים את ה' שמה לרשתה" (דברים לב, טז).

א"ר מנא, "כי לא דבר רק הוא", ואם רק הוא - מכם הוא, ולמה מפני שאין אתם יגיעין בתורה, ללמדך שכל דבר שנותנין בית דין נפשם עליו לסוף מתקיים בידם (ירושלמי

פאה פ"א ה"א).

ביאר בהערות ל"תורה תמימה", פשוט דדריש יתור המלה "מכם" שאינה מובנה לכאורה, דלפי פשטות

הצינורות כראוי שיהיה זך ונקי מתחילתו ועד סופו, ולכן הוא מרה באחרונה.

(באר נים חיים - פרשת שמיני - פרק ט)

... הדברים שמוציא אדם מפיו עושים פעולות למעלה, ולפיכך יש חומרא גדולה בלשון הרע, דפוגם בעולמות עליונים למעלה, והוא הדין דברים בטלים, ועל זה אמרה התורה (דברים לב, מז): "כי לא דבר רק הוא", כלומר, אל תחשוב שהדבור ריק הוא, כי אם ריק הוא - "מכם" הוא, שאין אתם רודפים אחר הקדושה והטהרה לדעת פנימיות הדברים, והחסרון מכם הוא בא. והנה, מלמוד התורה ומן התפלה ידוע ידע שהדברים שמוציא מפיו הם בונים עולמות למעלה, שהרי עליהם העולם עומד, וכשם שהדברים של הקדושה בונים עולמות למעלה, כך בהפך - דברים שאינם מהוגנים עושים פגם גדול למעלה, ועל זה הוזהרנו הרבה על דברי חול בשבת כדי שלא לפגם בשבת שהוא קודש".

(פיתוחי חותם - רבי יעקב אביחצירא)

"כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיִּיכֶם וּבְדָבָר הַזֶּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שְׁמָה לְרִשְׁתָּהּ" (דברים לב, מז).

אפשר שבא לרמוז למה שאמר מוהר"ח כי מן השמים קצובים כמה דברים יוצא מפיו כל הימים אשר הוא חי, וכל המרכה דברים מביא מיתה לעצמו, כמו שבארתי בזה בפרשת בהר על פסוק "לפי רב השנים". וזה הוא דוקא בדברים בטלים, אמנם בדברי תורה - "פתח פיך ויאירו דבריך", "כי היא חייך וארך ימין".

ואפשר זה רמז הכתוב: "כי לא דבר ריק הוא מכם" - שלא תרוקנו הדבורים שלכם, "כי הוא חייכם" - כי בזה תלויים חיי האדם, וכל זה אינו אלא בדברים בטלים, אמנם "בדבר הזה" - שהוא דברי אלקים חיים, זה אלי, "תאריכו ימים על האדמה".

(פרקי אבות - רבי אליעזר 99א)

יש לדייק, הלא משה רבינו ע"ה דיבר עם דור דעה שהיו קרובים למעלות הנבואה, והאיך יעלה על הדעת שיחשבו ח"ו על התורה הק' שהוא דבר ריק עד שהוצרך להזהירם על זה.

ונראה עפ"י מה שכתבו תלמידי המגיד הקדוש מ' דוב בער זצוק"ל על פסוק "נפשי יצאה בדברו", שאם אדם מדבר הרבה, מכל דיבור יוצא חלק מן רוח החיוני ונתמעט חיותו. אמנם זהו בדברים בטלים, אבל בדברי תורה אדרבא כתיב "כי חיים הם למוצאיהם", למוצאים בפה, כי על ידי דבורי התורה בא חיות חדש לאדם.

וזהו שחידש להם משה רבינו ע"ה בפסוק זה "כי לא דבר ריק הוא מכם", אין דברי תורתנו הקדושה כדברי רשות שכל מה שמדבר יותר נעשה ריקן מחיות הרוח ממלא. אדרבא "כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים".

(צמח דוד על התורה - רבי דוד בן צבי אלימלך מדינב)

ובנוגע לדברי תורה יש בידינו כלל גדול: "כי לא דבר ריק הוא מכם, ואם ריק הוא - מכם הוא ריק". אף אמירתו הנ"ל יש לה מקור בדבריהם ז"ל: "א"ר אילא, אלה המצוות אם עשיתן כמצותן הם מצוות ואם לאו אינן מצוות", "כשתקיימו המצוות על אמיתתן תיחשבו חכמים, ואם תעוותו אותן מתוך שכחה, תיחשבו שוטים".

"לקיים כמצותה אין אפשרות בלתי עם ידיעת התורה. החפץ חיים היה מבאר כדלהלן את המאמר "יצר הרע יושב בין שני מפתחי הלב" (ברכות סא, א). כי הנה לכאורה "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו" (קהלת י, ב), דהיינו שעל יצר הטוב מוטל תפקיד לשדל האדם שיעשה מצוות, ועל יצר הרע שכנגדו גם כן מוטל תפקיד, לשדל האדם שיחטא ויעשה עבירות. אולם כשנתבונן נראה שרק יצה"ט שומר על מקומו המתוחם ולעולם אינו מסיג את גבול היצה"ר, כלומר, איננו בא אף פעם להסית את האדם שיעבור עבירה. לכאורה צריך יצה"ר גם הוא להתנהג ככה: לשמור על מקומו המיועד לו, זאת אומרת, להסית רק לעבירה. אך במציאות אינו כך. יצה"ר מנתר ודולג ממקום למקום. זה קורה לעתים קרובות מאד, שיצה"ר פוקד עלינו לקיים מצוות... אם שואלים את יצה"ר: היש בכלל לשמור תורה ומצוות? כיצד היה בעצם עליו לענות: "אין צורך, על האדם להיות חפשי לעשות מה שלבו חפץ". אולם יצה"ר משיב להיפך: הכרח שתהיה לנו תורה, הכרח הוא לעשות ולקיים מצוות, חייבים למסור את הנפש בעד תורה ומצוות. רק בתוספת קטנה: בעד תורה שלו ובעד מצוות שלו. יתירה מזו: כיון שיצה"ר נוטל לידי אפילו מצוה ממש, מצוה מתורת ה', לבסוף יוצאת מגוף המצוה - עבודה זרה.

לדוגמא, מצות ישוב ארץ ישראל היא אחת מהמצוות המקודשות שבתורה. ראה יצה"ר שביכלתו להתעשר ממצוה זו - מיד הכתיב אותה לעצמו בתורת מונופולין. בכדי לקיים את המצוה הקדושה, יש לייסד קרנות כאלה, שהמשימה שלהם היא לגדל מתיוונים בארץ ובחור"ל, ובכדי שיהיו האנשים ראויים לעלות לארץ, חייבים לארגן "הכשרות" לחלוצים, אבל מטרת ההכשרות היא לא להכשיר כי-אם להטריף: שמה החלוץ עדיין לא הגיע לדרגת טרף מושלם, יעניק לו ה"קבוץ" את מה שחסר לו, בכדי לעשותו מושלם בטריפה - באופן זה מקיימן את המצוה של ישוב ארץ ישראל.

אנו רואים בעליל כיצד יתכן שתיהפך מצוה מן התורה - לעבודה זרה.

"ולזה אמרו חז"ל (בראשית רבה א, יד) בפסוק (דברים לב, מז) כי לא דבר רק הוא מכם וזה לשונם, כי לא דבר רק ואם רק הוא מכם וכו', כי היה קשה לחז"ל שלפי לשון הכתוב הוה ליה למימר כי לא דבר רק הוא לכם ופירושוהו כי הנה באמת ודאי כל התורה והמצוות לא דבר רק הוא, כי הם מלאים בכל מיני שפע וגדולה וברכה, ואם רק הוא שח"ו שאין מגיע הברכה לכם הוא מכם שאין אתם שומרין